

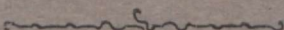
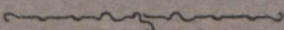
A 5427.

ariduse sõnaraamat.

Piltidega, linnaplaanidega ja mitmewärviliste
kaartidega kaunistatud.

Dr. med. Joh. Ottas'e, cand. jur. O. Rütli, cand. theol. A. Klasep'a, cand.
rer. com. H. Margens'i, cand. phil. Aawik'u, kooliõpetaja K. Ma-
sing'i, ajakirjaniku J. Ilwes'e, kirjaniku A. Kitzberg'i, stud. med. A. Ko-
ger'i, stud. rer. natur. M. Pill'i, rohuteadlase A. Kuusk'i, stud. phys.
A. Lukksep'a, stud. agr. J. Hünerson'i, muusika kunstniku M. Saar'e,
stud. med. vet. Joh. Kool'i kaastegewusel toimetanud **J. Muide.**

5. wihk.

Hind 25 Kop.

Tartus.

P. Schmidt'i raamatukaupluse kirjastus.

1908.

Lühendused.

a. — aastal, aastast.	Lad. f. — Ladina keeli, keelest.
Ar. f. — Arabia keeli, keelest.	m. — metert.
C. — Celsius.	milj. — miljoni.
C. f. — Cesti keeli.	n. u. — nii nimetatud.
e. Kr. — enne Kristuse sündimist.	P.-A. — Põhja-Amerika.
Ebr. f. — Ebraea keeli, keelest.	p. Kr. — pärast Kristuse sündimist.
el. — elanikku, elanikuga.	Pr. f. — Prantsuse keeli, keelest.
gr. — grammi.	R. — Reaumur.
Gr. f. — Greeka keelest, keeli.	rfm. — ruutkilometert.
Hisp. f. — Hispania keeli, keelest.	rw. — ruutwersta.
Ingl. f. — Inglise keeli, keelest.	Sf. f. — Satja keelest, keeli.
in. — inimest, inimesega.	Sm. f. — Soome keelest, keeli.
j. — jalga.	snd. — sündis, sündinud.
jne. — ja nii edasi.	f. o. — see on.
k. — keeli, keelest	fr. — furi, furnud.
kirj. — kirjutas.	u. — umbes.
kg. — kilogrammi.	w. — wersta.
km. — kilometert.	wrdl. — sõrdle.
kub. — kubermangus.	wl. — waata.
l. — loe.	W. f. — Wene keeli, keelest.

Aasta-arwud isiku ristnimie taga tähendawad: esimene arw, isiku sündimise-aastat, teine arw, isiku suremise-aastat; näit. Achenwall, Gottfried (1719—72), j. o. Gottfried Achenwall sündis 1719 aastal ja juri 1772 aastal.

Wäljamaa riitide suuruse, jõgede pikkuse, mägede kõrguse jne. juures tarwitatakse metrimõõdusid, niisamuti tähendatakse wäljamaa raskuse-mõõdud grammidega ja kilogrammidega.

1 meter = 3 jalga $\frac{3^{37}}{100}$ tolli.

1 kilometer = $\frac{4687}{10}$ jülda = $\frac{84}{100}$ wersta.

1 kilogramm = 2 naela 42 solotnikku $40 \frac{86}{100}$ dooli.

1 gramm = $22 \frac{565}{1000}$ dooli.

Benguela, maa Aafrika lääne-rannal, u. 400,000 rkm. suur; seisab Portugalia kaitsevalitsuse all. P ä ä l i n n : San Felipe di Benguela.

Benin, endine neegrite-riik Nigeri jõe suus. 1897 a. saadik inglaste valitsuse alla. B=st weetakse palmi-õli välja. P ä ä l i n n : Benin.

Benjowsky (Benjowsky), F r a h u M o r i t z A u g u s t, sünd. 1741 Berbowas (Ungarias), wõitles Poola ratswäe-ülemana Benemaa vastu, sattus (1769) wenelaste kätte wangi ja wiidi Kamtschatka poolsaarele, kust tal korda läks Prantsufemaale põgeneda. Siit läks ta Prantsuse walitsuse kädul Madagaskari saarele, et jääb asundust põhjendada. B. meeldis Madagaskari päriselanikkudele nii, et need teda (1776) oma kuningaks walisivad. Kui ta jälle Euroopasse tagasi tuli, wõttis Prantsuse walitsus ta väga külmalt vastu, mispärast ta siis Austria sõjateenistusesse astus. 1783 katkus ta inglaste poolt Madagaskari kaitsemiseks abi saada; sai (1786) prantslaste vastu wõideldes surma.

Bennet, 1) James Gordon (1795—1872) P.-M. ajakirjanik, aja-lehe „New-York Herald“ põhjendaja; saatis (1871) Stanley oma kulul Aafrikasse Livingston'et üles otsima. — 2) W i l l i a m S t e r n b a l e (1816—75), Inglise muusikamees, oli Saksa helilooja Mendelssohn-Bartholdy õpilane ja sõber, waliti (1888) Inglise „Kuningliku muu-

sika-akademia“ direktoriks. Kirjutas oratoriumi „Woman of Samaria (Samaria naine)“, kantate „The may queen (Mai kuninganna)“ ja pääle muu muusikatükkiid Klameri jaoks.

Ben = Nevis, mägi Schotimaal, 1343 m. kõrge; kõige kõrgem mägi Suures Britannias.

Bennigsen, R u d o l f v o n (1824 kuni 1902), Saksa poliitikamees. Oli rahwuswabameelsete juhataja selle eraõnna õitseajal, tegi Saksamaa ühendamise hääks tööd ja toetas Bis-marcki poliitikat.

Bentham (I. bent-hem), 1) J e r e m y (1748 — 1832), Inglise õigusteadlane, kasu-õpetuse (utilitarismus'e) põhjendaja. Tema mõtteawaldused on seaduseandmise ja seaduseteaduse kohta suurt mõju awaldanud. B. mõtete järele walmistatud seaduseraamatu wõttis (1821 a.) New-York'i riik vastu, ja pea tegiwad Lõuna-Carolina ja Louisiana sedasama. Kõige kindlmaid ja mõjusamaid poolehoidjaid leidis B. Prantsusemaalt. Ta saatis säälsese seaduseandwale kogule oma „seaduseandmise põhjusmõtted“, mida see ka tege-likult tarwitas. — 2) G e o r g e (1800—84), Inglise taimeteadlane.

Bentzin, wedelad süsi = wesinikud, mis 70—90° C juures auruks muutu- wad. B. on kergesti äraaurawaine, mispärast siis ta tulega kokkupuumumise juures suuri plahwatusi wõib sünnitada. Ta sulatab waiku, raswa ja õlised, mille põhjusel teda ka waiгу = raswa = ja õli =

plekkide wäljawõtmise juures riieft tarwitakse. Ettevaatliku tarvitamise juures ei muuda ta ka kõige õr-
nema riide wärwi mitte. Tehnilistes tööstuseharudes, nagu linaseemne õli wabrikutes, willa- ja luupuhastamise töökodades jne. pruugitakse b-i õlide ja raswa kättejaamiseks.

Bentsol ehk **kiwisõe bentsin**, kerge ja wärwita wedelik, mida kiwisõe tõrwaft wälja aetakse. Ta aurab väga kergesti õhku ja wõib see-
pärast, kui ta tulega kokku puudub, kolemaid plahwatusi sünnitada. B-s sulawad asfalt, damarawait, kaut-
schuk, jod, weewel, woswor, waha, waigud ja enamasti kõik õlid ära, sellepärast on ta väga häa plekkide puhastamise-aine. B-i tarwitatakse lakkide ja gummi-liimi tegemise juu-
res. Teda pruugitakse ka kunst-
lise mandli-õli ja anilini walmistamiseks.

Benzoë (resina benzoë), kõwaks angunud walge ehk pruun wait, mis Siamis, Sumatra, Borneo ja Jawa saartel kasvawa puu (Styrax benzoin) koore sisse lõigatud haa-
wadest wälja woolab; tarwitatakse arstirohuks ja lõhna-ainete walmis-
tamiseks.

Beowulf, wanade anglo-sakside lu-
gulaul, milles kangelase Beowulfi wä-
gitõõdest, nimelt wõitlusest lendawa mao ja imelooma Grindeli wastu, jutustatakse.

Beranger (l. berangšhee), 1) Pierre Jean de (1780 — 1857), Prantsuse luuletaja; wõttis agarasti

juulikuu mäsjust oja; waliti 1848 rah-
wa-ajemikkude-kogu liikmeks, aga ta ei wõtnud walimist vastu. Ta maeti (1857) riigi kulul maha. Kirj. lau-
lusid, mis suuremalt jaolt Prantsuse-
maal rahwalauludeks on saanud. —
2) **René**, Prantsuse senator ja tea-
dusmees, sünd. 1830, kaitfes 70-datel aastatel wabariiki tagurlaste wastu wäga agarasti, waidles pärast, kui wanameelsuse poole kalbur mees ra-
dikalsete wastu elawalt ja wõitles tulijelt kommene langemise wastu. Tema on tingimisi karistamise sea-
duse isa, mille järel need inimesed karistusest wabastatakse, kes esimest korda süüdlasteks on mõistetud ja wite aasta jooksul uut süüdi ei ole teinud. See seadus, mida **Bé-
range'r'e seaduseks** kut-
sutakse, hakkas Prantsusemaal lõpulikult 1891 a. maksma.

Verdan'i püss ehk **Verdanka**, püss, mille P.-Amerika oberst Verdan üles leidis 1868 a. B. püssisid tar-
witati endisel ajal üleüldiselt Bene-
šojawäes.

Verdan'i püss.

Verditschew, kreisilinn Kiiewi ku-
bermangus; u. 54,000 el., kellest 80% juudid.

Berdjansk, kreisilinn Lauria kubermangus, Afowi mere ääres; 28,000 el. Linnas on poisks- ja tütarlaste gümnaasium; sadam.

Berešina, Dnjepri jõe parem haru, u. 450 w. pikk, tuleb Minski kubermangust. 1812 a. läksivad prantslased Benemaalt taganedes) Stujanka küla ligidal üle B., kus juures nad palju kahju saivad.

Beresna, linn Tschernigowi kubermangus; 10,000 el.

Beresow, piirkonnalinn Tobolski kub.; 1,200 el. — 18 aastajaja kehtepaigal saadeti siia tähtsaid isikuid (nagu Menšjikowi, Dolgorukow'it, Ostermann'i) wangi.

Berg, Karl Ernst, Dr. (1773 juuni 1833), Liivimaa kindralsuperdend 1828—33, oli enne jeda kirikuõpetaja Darmastus, Hallistes ja Sangastes. Kirj. Eesti keeli „jutluseraamatu“ (1816), „ABD ja lugemiseramatu“, „Lutheruse elu“ jne. Oli ta Pärnu õpetaja Rosenplänteri poolt väljaantud ajakirja „Beitrag zur genaueren Kenntniß der ehstnischen Sprache“ kaastöölaine. — B. on meie kabele ehitamatuses aia pühade isa. Kõige esiti hakati neid pühi Hallistes, nimelt sel ajal, kui B. sinna kirikuõpetajaks sai, pidama.

Berg, krahw Fedor Fedorowitsch, Wene kindral, sünd. 1790 Sangaste mõisas Liivimaal, õppis Tartu ülikoolis, astus 1812 wabatahtlijena Wene sõjateenistusesse, wõttis (1831) kindralmajorina Poola sõjast

osa, oli 1854—61 Soomemaa kindralkuberner, tõsteti 1856 krahwiks, nimetati 1863 Poola ajewalitsejaks. Suri 1874 a.

Bergamott (citrus bergamia), puu r u d a c e a e sugukonnast, kasvab Itaalias ja igal pool sääl, kus apelsini, tsitroni ja pomerantsi puud kasvavad. B. wärske wilja koorest presfitakse häälõhnalisi bergamotiõli, mida rohuts, lõhnaainete walmistamiseks ja pagari töötuses tarwitatakse.

Bergen, Norra kaubalinn Norra lääne-rannas (Hardangeri ja Sognefjordi wahel); 80,000 el. B. on Norra kalakaupluse keskkoht; iga aasta weetakse siit umbes 10 milj. rubla eest kalu (heeringaid, kuwatatud turskalu jne.) wälja. — B. on ajutatud 1070 a.

Bergmann, 1) Thorben Dlof (1735—84), Rootsi lahutussteadlane ja looduse-uurija. — 2) Ernst v., kuulus haawa-arst (kirurg), sünd. 1836 Rühjas, õppis arstiteadust Tartus, Wienis ja Berlinis, nimetati 1871 haawa-arstiteaduse professoriks Tartusse, wõttis 1877 ülem-arstina Wene Türgi sõjast osa, läks 1878 professoriks Würzburg'isse, kuusi 1882 Berlini ülikooli professoriks ja ülikooli haawa-kliiniku juhatajaks kututi. Suri 1907 Berlinis. Kirj. „Zur Lehre von der Fetteimbolia“, „Die Lepra in Livland (pidalitõbi Liivimaal)“, „Anleitende Vorlesungen für den Operationskursus an der Leiche“, „Die chirurgische Behand-

lung von Hirnkrankheiten“ jne. —
3) **Jaani**, Eesti kirjanik ja kirikuõpetaja, sünd. 1856 Kolga-Jaani kihelk., õppis 1878—82 Tartu ülikoolis usuteadust, oli (1882—84) Peterburi Eesti Jaani kiriku abiõpetaja, kust 1884 Paistu kirikuõpetajaks waliti. Kirj. luuletusi, „Üleüldine ajalugu“, 2 jagu, „Kodu lasteraamat“ jne.

Bergsöe, **Wilhelm**, Daani kirjanik, sünd. 1835. Kirj. undisjuttusid, luuletusi jne.

Beriberi (Jaapani k. kak-ke), haigus, mida Jaapanis, Indias, Ceyloni saarel, Malabari rannal, Australias ja Brasiilias leitakse. Haiguse tundemärgid on: keharoidunud olek ja halvatused (esiteks saavad jalad, siis muu keha järk-järgult halvatused). Arstid ei tunne h. tõbe vastu rohtu. Haigus lõpeb enamasti ifka surmaga. Tõbi kestab 6 kuni 30 tundi, jagedasti 3—4 kuud, mõnikord koguni mitu aastat.

Bering, **Witus**, Põhja-Jäämere uurija, sünd. 1680 Horsens'is (Jüüdi-maal), suri 1741 B. saarel. Astus Peter Suure ajal Wene merewäkke teenistusse, leidis 1728 Kamtschatka merel purjetades Amerika ja Asia wahel wäina üles, kust P.-Jäämerde jõita wõidi. Seda wäina hakati B. nime järel **Beringi wäina**ks kutsuma. — **Beringi meri**, Asia ja Amerika wahel olewa Waitse okeani kirde-poolne jagu, mida B. wäin P.-Jäämerega ühendab.

Berislaw, linn Hermoni kuberman-gus; 12,000 el.

Berkán (It. k. carracano), willa-dest ja kitse karwadest koetud kõwa riie.

Berkeley (l. hõrkli), **George** (1684—1773), Inglise mõttetark; oli piiskopp Sirimaal. Kirj. „Theory of vision (nägemise õpetus)“, „Treatise on the principles of human knowledge (Inimliku teadmise pädhjuumõtted)“. B. õpetab: **Uinet ei ole jugugi olemas**; **wälimine maailm** (i. o. kõik see, mis meie meelte abil märkame ja tähelepaneme) on ainult meie waimu tegemuse jaadus ehk produkt. Tema õpetusi kutsutakse täieliseks ehk abso-lutiseks idealismuseks.

Berlepsh, wabaherra **Hans Hermann**, Saksa poliitikamees, sünd. 1843. Dresdenis. Oli 1890—96 Preisi kaubandusminister. On wanameelsete Saksa poliitikameeste keskel üks agaramatest jofjalparanduste nõudjatest.

Berlin, Saksa keisririigi ja Preisi kuningriigi päälinn, Spree jõe ääres; 2,040,000 el. (ühes eeskinnadega 2,993,000 el.). B-s on Saksa keisririigi kui ka Preisi kuningriigi kõige kõrgemad walitjuse-kohad. Tähtsamatest B-i asutustest olgu nimetatud: Ülikool, hull kõrgemaid eriõpetuse-asutusi, teaduse ja kunstide akademiad, hull teaduselihi seltsid, kuninglik raamatukogu (900,000 raamatuga), tähetorn, looma- ja taimeaiad, muuseumid. Tähtsamad uulitsad: Unter den Linden, Leipzigi-, Friedrichi-, Wilhelmi- ja Victoria-

uulits. **E h i t u s e d**: Keiserlik lojs, uus muuseum, rahwa-gallerii, laulu-akademia, operamaja, raekoda, börs, tööstuse-akademia, Saksa riigipäewamaja, Preisi saadikutekogu- ja herade- maja, Petri kirik jne. Veel jaagu nimetatud määratu suur puies-til, Tiergarten, mis 250 hektari suur. — B. on Saksa kaubanduse, tööstuse ja hariduse keskkoh. Temas on 18 linnajagu. Iga-aastane linna sisse- tulek ja väljaminek on u. 50 milj. rubla; — B. sai linnadigused a. 1240.

Berlini leping, mille suurriigid Wene-Türgi sõja järel Berlini kongressil 1878 a. 1. (13.) juulil Balkani poolsaare asjus tegiwad, muutis Wene- ja Türgimaa wahel tehtud San-Stefano rahulepingut Wenumaa ja wäikeste Balkani riikide kahjuks ja Türgimaa ja Austria-Ungari kahjuks. Isearanis wähendas ta uut Bulgaria riiki, mis San-Stefano lepingu järel Ülgei mereni pidi ulatama ja andis Bosnia ja Hertsegowina Austria-Ungari walitsuse alla. Ta finnitäs aga Rumenia, Serbia ja Montenegro iseseiswuse.

Berlini tööliste-kaitsekonverents, mis 1890 a. Keiser Wilhelm II. soovil ära peeti ja millest 15 riigi asemitud oja wõtsiwad, püüdis tööliste-kaitset rahwuswaheliselt korraldada ja wõttis hulga ettepanekuid palgatööd-tegijate laste ja naeste kaitseks wastu, mis aga ühtegi riiki ei lõitnud.

Berlini sinine, tumesinine wärv, mida XVIII. aastajaja algul Berli-

nis süles leiti. Teda saadakse raua-soo- lade ühendusest. Tarwitatakse maalri- tööstuses, piltide maalimise, tapetide ja tintide walmistamise juures. B. si- nine ei ole mitte mürgine.

Berlioz (l. berliooš), **Sector** (1803—69), Prantjuse helilooja; oli 1839 a. jaadik Pariisi konserwatoriumi raamatukoguhoidja. Kirj. „Traité d'instrumentation et d'orchestration moderne“ ja hulga-muusikatük- kised. B. on u. u. „programm- muusika“ põhjendaja.

Berloque, (Pr. l., l. berlof), ripats.

Bermüdas, Briti P.-Amerika saa- restik Atlandi okeanis. Saarestikus on u. 400 üfsikut, suuremalt jaolt ajumata jaart. Päälinn: Hamilton.

Bern, 1) Schweiži kanton; 6888 rfm. juur, 600,000 in. Maapind on mäGINE; jaolt õige wiljarikas. B.-i kanton on kuulus oma kella- tööstuse ja karjakaswatuse poolest. — B.-e põhjusseadus, mille rahwas 1893. a. 80 tuhande häälega 15 tu- hande hääle wastu wastuwõtnud, on Maa-Baaseli põhjusseaduse moodi (wt. „Baasel“); 2) eelnimetatud kan- toni ja 1848 a. jaadik terve Schwei- zimaa päälinn, Aare jõe ääres; 66,000 el. Linnas on Schweiži nõuu- kogu lojs, ülikool, kunstide mu- seum jne.

Bernadotte (l. bernadot), Jean Baptiste Jules (1764—1844), praeguse Rootsi kuningas-suguwõsa esi- isa, sünd. Pau-linnas (Löuna-Prantju- jemaal), astus 1780 lihtsõldatina Prantjuse sõjawäkke, kus ta järt-

järgult kuni marshalini tõusis. Rootsi kuningas Karl XIII mõttis (1810) ta oma kasupojaks, ja ta astus 1818 kui Karl XIV Rootsi troonile.

Bernard (l. bernaar), *E l a n d e* (1813—78), kuulus Prantsuse füsioloog, n. n. „katsetise füsiologia“ põhjendaja; iseäranis tähtsad on ta uurimised „seedimise“ kohta.

Berner, *S a g b a r d E m i l*, Norra poliitikamees ja kirjanik (sünd. 1839). Radikalsete paranduste poolehoidja, nõuab rahvahääletamist, laialisti õigusi naisterahvastele ja tugewat töökaitset. Üks mõjukamatest meestest Norrramaal. Oli sel ajal, kui maa Rootsist lahku löi (1905 a.), jaadikutekogu president.

Bernhard Clairvaux'it (l. kläärwoofi), *P ü h a*, sünd. 1091 Fontaines, astus 1113 kloostrisse, sai 1115 uuesti = ajutatud Clairvaux kloostrisimeheks abtiksi (efimeheks). Oma waimustawa kõne läbi kihutas (1146) ta (pärast Edessa linna langemist) Vääne-Euroopa teisele ristisõidule. Suri 1153 Clairvaux's. Paawst Alexander III. tunnistas (1173) ta pühaks.

Bernhardi, *T h e o d o r v.* (1802 kuni 1887), Saksa kirjanik, elas noores eas Gestimaal ja Peterburis. Kirj. „Kindral v. Dollki eluloo“ ja „luema Wene ajaloo 1814—31“.

Bernhardt (Bernard), *S a r a h*, Prantsuse kuulus naisnäitleja, sünd. 1843 Savres (ehk 1844 Pariisis), õppis esiteks kloostrikoolis, pärast Pariisi konserwatoriumis, oli 1872

kuni 1880 Pariisi Comedie française's tegew; käis (1880) Ameerikas ja pea terweks Euroopas (pääle Saksamaa) oma kunsti näitamas; astus 1882 näitleja Dariaga (s. 1889) abielusse.

Berni Alpid, osa Schweizi Alpidest Bern'i ja Wallisi'e kantonites. Tähtsamad B.-Alpide tipud on: Finsteraarhorn (4275 m. kõrg), Jungfrau, Mönch, Schreckhorn.

Bernini, *G i o v a n n i L o r e n z o* (1598—1680), Italia ehituskunstnik ja kivistaja. Tema on n. n. barokk-kunsti = wiisi ehk stiili tähtsam asemik. Tema töödest olgu nimetatud: Roma Petrikirikusammaskäik ja Scala regia Watikani lossis.

Bernoulli (l. bernuji), Schweizi arwuteadlased: 1) *J a k o b* (1654 kuni 1705), arwuteaduse professor Baseli ülikoolis, leidis n. n. B. arwud üles, täiendas differentiaal-arwamisi (rehnungisid), pani wõimaliku-arwamisele (Wahrscheinlichkeits-Rechnung) põhja. — Tema wend: 2) *J o h a n n* (1667—1748) on integral-arwamise (rehnungi) ülesleidja. Selle poeg: 3) *D a n i e l* (1700—1782) oli Peterburi teaduste akademia liige (1725—33), sai Pariisi akademia poolt kümme auuhinda.

Bernstein, wt. merewait.

Bernstein, 1) *A r o n* (1812 kuni 1884), Saksa kirjanik, juudi soost. Kirj. „Das junge Deutschland“ (Noor Saksamaa), mis läbi ta Berlini kirjanduselistes ringfondades tutta-

waks sai, ajutas wabameelse ajalehe „Urwählerzeitung“, mis 1853 käre-meeluse pärast walitjuse poolt kinni pandi. Selle järel kutsus ta „Volkszeitung“ (rahwa-ajaleht) elusse ja kirjutas kuni surmani sinna juhtkirjaid. Tema hulgast kirjatöödest olgu nimetatud: „Naturwissenschaftliche Volksbücher“ („looduseteaduselised rahwaraamatud“, mis ka Eesti keelde on tõlgitud) ja „undisjutud“ juutide elust. — 2) Eduard, Saksa poliitikamees ja ajakirjanik, sünd. Berlinis juudi perekonnas 1850 a., oli noores põlwes pankades ametis, lõi wara sotsialdemokratia poole, hakkas sotsialdemokratilistes ajalehtedes kirjutama ja sai 1881 „Socialdemokrati“ toimetajaks, mida Zürichis kuni 1890 aastani wälja anti. Kui ta 1888 a. Zürichist wälja oli aetud, ajus ta Londonisse ja elas jäänud kawa waikist teadusemehe elu. Saksamaale pööris ta alles 1901 a. tagasi ja hakkas Berlinis ajakirja „Sozialistische Monatshefte“ toimetama. 1902 a. waliti ta riigipäewa liikmeks. Juba nooremehena loeti ta hääks sotsialismuse õpetuste tundjaks. Sel ajal oli ta Kautsky'ga ühel nõul ja hoidis Marxi õpetusest kõwasti kinni. Aga 90-date aastate teisel poolel hakkas ta Marxi arwustama ja sotsialdemokratia programmi parandamist nõudma. B. loeb selle ütelse põhjendamataks, et Marxi sotsialismuse teaduslik on. Ta ütleb: Wanade sotsialistide õpetused on oma aja kohta

ka teaduselised olnud, aga nüüd, kus teadus edasi on jõudnud, ei ole nad jeda mitte enam. Riisamati wõib ka Marxi õpetus ainult oma aja nõudmisi täita. Iseäranis ekslikuks loeb B. selle usu, et sotsialismuse kord äkki walitjema wõiks saada. Tema arwab, et kõik pikkamisi edeneb ja et ka uus kord wana ajemele ainult pikkamisi nagu iseenejst wõib astuda. Ka on tal klassiwõitluse kohta teist moodi arwamine kui Marxil. Wiimane ütleb terwe ajaloo ainult klassiwõitluse olemat. Bernstein ei salga, et klassiwõitlus ajaloois tähtsat oja mängib, ütleb aga, et klassid jagedasti ka üheskoos tööd teewad. Ka selle, et lõhe kapitalistide ja töölise wahel järjest suuremaks läheb, tunnistab ta eksõpetuseks. Bernsteini õpetus (rewisjoniism) on Saksa sotsialdemokratias ülielawaid waielusi sünnitanud. Enam wähem jõbrustawad ta'ga need, kes sõnatõlkjude ajemel tegelikt tööd tahawad, iseäranis ametiühjuse inhatajad ja need, kes demokratiliste kodanikkudega koos tagurlaste wastu tahawad wõidelda.

Bernstorff, 1) krahw Johann Hartwig Ernst (1712—72). Daani minister 1767—70, edendas rahwamajandust, teadust ja kunsti. Tema wennapoeg: 2) krahw Andreas Peter (1735—97). Daani riigimees ja minister 1773—80, 1784 a. saadik pääminister, kaotas Daanimaalt talurahwa pärisorjuse ära.

Berófos, ajalookirjutaja ja tähe- teadlane. Oli Paali-juumala prees- ter Babilonias, elas 3-dal aasta- sajajal e. Kr. Kirj. Greeka keeles „Ba- bylonia ajaloo“.

Berjagleri (l. berjalljeeri), Italia kstipolguud. Rahu ajal on neid 12, sõja ajal aga 18 polku. Igas polgus on 61 ohvitseri, 1230 meest ja pääle nende veel sõjamoona muretsejad.

Bert (l. bäär), Paul, Prant- suse politikamees ja õpetlane, jnd. 1833 Augerre's, juri 1886 kindral- kubernerina Hanói's (Annamis); oli 1866—69 füsiologia professor Bor- deaux's, ja 1869 a. jaadik Pariisis, waliti (1874) rahwuslise-koosoleku ja 1876 jaadikute-kogu liikmeks; oli (1880—81) hariduseminister Gam- betta ministeriumis.

Berteaug (l. bärtoo) Henri, Prant- suse politikamees (jnd. 1852). Ameti poolest hõrjemaakler, 1893 jaadik rah- wajaadik, radikaljotsialist. Oli Com- bes'i, Rouvier'e ja Sarrien'i ministere- umides (1904—1906) sõjaministriks.

Berthelot (l. bärthloo), Pierre Marcellin Eugéne (1827 kuni 1907), Prantsuse lahutusteada- lane; organilise lahutusteaduse pro- fessor Pariisis; 1886—87 hariduse- minister Goblet'i ministeriumis; 1895—96 wälimiste asjade minister.

Berthollet (l. bärthollee), krahw Claude Louis (1748—1822), Prantsuse lahutusteadlane; plahwa- tus-hõbeda ja floori abil taimel- olu pleekimise-kunsti ülesleidja.

Bertholletia excélsa, lõuna-

maade pähklapuu; kaswab Lõuna- Amerikas kuni 30 m. kõrgeks. Te- mal on walged õied ja inimese pää suurune kapsel-wiki, milles palju õli- riffaid, ja hää maitjega seemneid leida. Neid seemneid kutsutakse Para ehk Amerika pähklateks ja tarwi- tatakse Lõuna-Amerikas toiduks, ka õli walmistamiseks.

Bertram, wt. Schulz.

Berufsgeossenschaften (St. k.) elukutse-ühitused, on ettewõtjate ühi- tused Saksamaal, kes seaduse fundu- sel seks on asutatud, et tööliste õn- netuste wastu kinnitamise eest hoo- litseda. Neid on kokku üle 100 ja osakondi on neil ligi 1000.

Beryllium ehk gizinium, harul- dane metall, tume-walkjat tarwa. Ta on kergem kui aluminium ja väga kallis, sest et teda smaragdi jeeft, mille kottuseade hulka ta käib, ($12\frac{1}{2}\%$ — $15\frac{1}{2}\%$) jaadakse.

Berzélius, parun Johann Ja- kob (1779—1848), kuulus Rootsi lahutusteadlane; oli 1815—32 prof. Stockholmis; leidis terwe rea uusi algollusid (elementisid) üles, täien- das suurel wiisil lahutusteadust, pani organilisele lahutusteadusele kindla põhja. Kirj. „Lahutusteaduse õpe- raamatu“, mis 1808 kuni 1818 a. kolmes köites ilmus.

Besançon (l. besang-song), Prant- suse linn ja kindlus, Doubs'i jõe ääres; 56,000 el.; kellatööstus.

Besant (l. besänt), Sir Walter, Inglise kirjanik, jnd. 1836 Ports- mouthis. Kirj. romanisid.

Wesefirski, Wasil Wasiljewitš, Wene wiulikunstnik, sünd. 1836 Moskwas.

Weskidid, Karpathi mägestiku läänepoolne oja.

Weskow, Bernhard v. (1796 kuni 1868), Rootsi kirjanik. Kirj. luuletusi ja näitemängusi dRootsi ajalooft.

Wesobrasow, Wladimir Pawlowitš (1828—89), Wene majandusjeteadlane. Kirj. „Riigi teaduste kogu“, „Wenemaa rahwa majandus“, „Riigi sisjetulekud“ jne.

Wesjarábia, Wene kõige lõuna-läänepoolsem kubermang, Pruthi, Dnjestri ja Mustamere wahel; 40.096 rw. suur; 2 milj. in. (suumalt jaolt moldawlasel ja juudid). Põhjapoolne ja keskmine jagu on künkline, lõunapoolne jagu aga stepiga (rohklaanega) kaetud. Jõed: Kiili-haru, Donau, Pruth, Dnjester, jne. Rahwa pää-elutoimetused on: põlluharimine (kaswatatakse pääasjalikult nisu ja kukurusat), aia-asjandus, marjawiina tegemine, tubakaswatamine ja lambakaswatamine. W-s on järgmised kreisid: Kischinewi, Aktermanni, Benderi, Bjeletsi, Ismaili, Orgejewi, Soroki ja Hotini. Päälinn: Kischinew.

Wesjemer, Henry (1813—98), Inglise insihener, n. n. Wesjemer'iterase-walmistamise wiisi ülesleidja. W. terasit tehtakse sel wiisil, et sula terase sisse juurewaotuse all õhku lastakse.

Wesťáshew, Aleksander Aleksandrowitš (1797—1837),

Wene kirjanik, oli kaardiwäe rittmeister, wiidi 1825 a., sest et defabristide-mässust oja wõttis, Sibirise (Zakutskise) elama ja saadeti (1829) jäält lihtsoldatina Kaufasi-asse. Ta kirjutas „Marlinski“ warjunime all juttusid. Mitmed tema juttudest, nagu „Amalat-Bet“, „Mullah Nur“ jne., leidwad Wene rahwast poolt rohket wastuwõtmiist, ehk küll neil elu-tõsidus puudub. W. sai toimijooksul tšherkeside kindluse Arderi pääle jurma.

Wesťáshew-Rjúmin, 1) Aleksiej Petrowitš (1693—1766), oli Wene riigikantsler 1744—58, juhatas 16 aastat Wene wälimist poliitikat. — 2) Konstantin Nikolajewitš (1829—97), Wene ajalooeadlane; aitas Peterburkse kõrgemad naesterahwaste kursused, mida 1878—82 juhatas,

Wesťáshewi erkude tinktur, erkusid lõwendaw, rauda sisaldaw arstirohi.

Beta vulgaris, wt. peet.

Bethania (Betania), küla Jerusalema ligidal, Õlimäe juures; nüüd Beit el Azarjeh. Siin elaswad Latjarus, Maria ja Martha.

Bethlehem (Ebr k. leiwamaja), linnake Palestinas, u. 6 w. Jerusalemast lõuna poole, Daweti ja Kristuse sündimise koht; nüüd Bet-Lae'h'm, kus 7000 el.

Bethlen Gabor (1580—1629), Siebenbürgi würst 1613—29, ühendas 1619 a. end hõõmlastega Ferdinand II. wastu, wõttis 1626 a. saadik kolmekümne aastaseft sõjast oja.

Bethmann-Hollweg, Theobald von, Saksja poliitikamees (sünd. 1856). Preisi ametnikkude juust. Nimetati 1907 Saksamaa sisetiste asjade riigisekretäriks, krahv Posadowsky ajamehele.

Betón, weekindla tsemendi ja kruusa segu, mida ehituste, nagu hoonete, sillajalgade jne. aluste ehk wundamentide tegemise juures tarvitatakse. B-ga täidetakse sügawad ja kitsad hauad täis; paari päewa pärast angub h. nii kõwaks, et tema pääl kui kindla aluse pääl ehitust wõib ette wõtta, ilma et wajumist karta oleks.

Betonica hirta ja officinalis, wt. tõnnise.

Betula, wt. kask.

Betschuánlased, Lõuna = Afrika rahwas.

Beziers (l. besjee), Prantsuse linn Orb'i jõe ääres, 45,000 el.

Bezirk (St. l. l. betsiirk), ringfond, tähendab juurel jaol Saksamaal ja Austerias umbes seda, mis meil kreis. Preisimaa „walitsuse-ringfond“ on aga umbes seda, mis meie kubermang, juurem kui kreis, mis sääl ka olemas on ja wähem kui prowint. Wiimaseid on Preisimaal 12, walitsuseringfondasid aga 35, seega iga miljoni elaniku kohta arvata üks. Austerias on ringtonna päälkuid üle 300, seega arvata 90 tuhande elaniku kohta üks.

Beöthy (l. bööti), Sigismund (1819—96), Ungari kirjanik, oli ameti poolest advokat. Kirj. luuletusi

romanisid ja naljanäitemängusid. Tema poeg Bjolt (sünd. 1848), on ka kirjanik.

Bhagavad-Gitá (jumaluse laul), wana-India lugulaulu, Mahabharata üks osa. B.-G-st peetakse niisamati lugu, nagu püha „Beda“ raamatuteist.

Bhartrihari, India salmide-luuletaja; elas 50 e. Kr.

Bhavabháti, India näitekirjanik, elas u. 800 p. Kr. Kirj. Malati-mádhava jne.

Bhópál, Inglise kaitseriik Keis-Indias; 17,730 rkm. juur 952,090 in. Päälinn: Bhopal. Betwa jõe ääres. Linnas on 70,000 el.

Bhutan, iseisejew Ida-India riik Himalaja mägestikus; 34,000 rkm. juur, 200,000 in. Päälinn: Tassifudon.

Biáfra-bai, Guinea lahe idapoolne jagu.

Biala, kreisilinn Sjedletzi kub.; 13,500 el.

Biarritz, Prantsuse linn Biscaya lahe ääres; 11,500 el.; üks kõige kuulsamateist ja toredamateist Prantsuse mere-supeluskohadest.

Bibliographia (Gr. l.), raamatute kirjeldus, raamatute-teadus.

Bibliomania (Gr. l.) raamatutehaigus.

Bibliophil (Gr. l.), raamatutejõber.

Bibliothek (Gr. l.), raamatukogu.

Bicêtre (bisäätr), küla Pariisi linna lähedal. Sääl on kuulus waimu-õaigete maja.

Viçhat (l. biçhaa), **Marie François Xavier** (1771—1802), Prantsuse arst; teaduseline kude=õpetuse (histologia) põhjendaja.

Bidens tripartitus, wt. ojakold.

Vielefeld, linn Preisimaal (Westfalenis), Lutter'i jõe ääres; 74,500 el. Kurulus oma lõuendi-tõõstuse poolest.

Vielenstein, August Dr. (1826 kuni 1907), Läti keeleteadlane, õppis (1846—52) Tartu ülikoolis usuteadust, oli 1852—67 kirikuõpetajaks Uues-Augis (Tukkumi kreisis) ja 1867 a. saadik Saõsa koguduse õpetaja Doblenis; waliti 1864 Läti kirjanduse seltsi juhatajaks ja oli jelles ametis kuni 1895. Kirj. muu hulgas „Grammatik der lettischen Sprache“ (Läti keeleteadus); korjas Läti rahwa-laulusid ja mõistatusi ning ilmutas neid trükist. B. kõige lähtsamad kirjatööd on: „Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert“ (Läti rahwa ja keele piirid nüüd ja 13. aastajal), „Die Holzbauten der Letten“ (Lätlaste puu-ehitused). Need mõlemad kirjatööd ilmusivad Peterburi teaduste akademia kulus.

Vierbaum, Otto Julius, Saõsa kirjanik, sünd. 1865. Kirj. romanisid, luuletusi jne.

Viernätzki, Johann Christoph (1795—1840), Saõsa kirjanik, oli kirikuõpetaja Friedrichstadt's. Kirj. „Der Hallig“ jne.

Viff (Ingl. f.), härjalaha.

Viffsteaf, praetud loomaliha tüff.

Viifami rott, wt. Viifami rott.

Viifst, linn Tomski kubermanus (Siberis), Bija jõe ääres; 20,000 el.

Viifoni härg, wt. Viifoni härg.

Vilanz, lõpuarwe (raamatupidamises).

Vilbao, Hispania linn, Nervioni jõe ääres! 83,300 el.

Vilbasjow, Wasili Aleksejewitš, sünd. 1838 a., Wene aja-looteadlane ja kirjanik.

Vilberdyh (l. bilderdeif), Wilhelm (1756—1831) Hollandi luuletaja ja ajaloookirjutaja.

Vileam (Bileam), Mesopotamia tark, kes 4. Mos. 22 järel juustiid kõrbes pidi ära wanduma, kuid selle asemel õnnistas ta neid.

Vill (Uue Lad. f.), Ingliseaamal seaduse eelõu ehk projekt, mis parlamendile ette pandakse.

Villard (Pr. f. l. billjaar), tuttav kuulimäng. Teda leitakse juba 16. aastajal Italias; tuli meile Saõsamaalt 19. aastajal.

Villjon, miljon miljonisid

Villiton, Hollandi jaar Borneo ja Banta wahel; 4800 rkm. juur.

Villroth, Theodor (1829 kuni 1894), kuulus Saõsa haawaarst, oli 1867 a. saadik prof. Wienis. Kirj. „Allgemeine chirurgische Pathologie und Therapie“ jne.

Vilma, Sahara kõrbesaar.

Bimána (Lad. f.), kahetäelised inimised.

Bimetallistid, kahe rahastemi nõudjad. Kui 70-datel aastatel hõ=

beda hinnad langejwad, hakkajiwad Saksa ja Amerika mõisnikud ja teised nõudma: tähtsamad maailma-riigid, kõige päält Saksamaa ja Amerika, leppigu ijekstis kokku, et hõbenii ja nii palju kulla hinnast (arwata $\frac{1}{16}$) peab maksma ja et hõberaha niijama nagu kuldraha iga summani wastu wõtta tuleb. Saksa mõisnikud arwajiwad, et hõberahamaad, kes wilja wälja saadawad, neile oma wõistluslega palju kahju teewad ja lootjiwad selle wõistluse wastu hime-tallismujselt abi. Nemad waitjiwad, kui kullasaak rohkenes ja wäljamaa wiljale kõrged tollid pääle pandi.

Winoole (Pr. k.), wäike kahetoruga kiiter (piffilm).

Winnē (Wenuē), Niger'i jõe pahem haru (Sudanis). W. jõe leidis 1851 sakslane Barth, ta hallita aga Flegel (1883) üles.

Biographia (Gr. k.), elulookirjeldus. — **Biograph**, elulookirjutaja.

Biologia (Gr. k.) elu õpetus.

Bionomia (Gr. k.), elu seaduste õpetus.

Biostatik (Gr. k.) kestmise elupiktuje õpetus.

Birch Pfeiffer, Charlotte (1800—1868), Saksa naisnäitleja ja näitekirjanik. Kirj. hulga näitemängusid tõlklise sihiga.

Birjutsch, kreisilinn Woroneshi kubermangus; 13,200 el.

Birkenhead (l. birkenhed), Inglise linn, Mersey jõe pahemal kaldal, Liverpool'i wastu; 112,000 el.

Birma (B a r m a, B u r m a s),

Inglise maakond Taga-Indias, oli u. 100 aasta eest ijeseisew, tugew ja suur riik oli. Ta langeb kahte jattu: Ü l e m - B i r m a (318,000 rkm-juur, 4,8 milj. in.) ja A l a m B i r m a (220,000 rkm. juur, 5,4 milj. u.). Päälinn: M a n d a l a i. S a a d u s e d: kuld, kallid kivid, riis, niiju, tubak, thee, juhtur indigo. Elanikud on Mongoli tõugu ja juuremalt jaolt Buddha usku.

Birmingham (l. bürminghäm), Inglise tööstuslinn Tame ja Rea jõgede ääres; 548,000 el. W- s w a l- mistatakse ijaaranis palju metall- tööstuse saadusi, nagu: masinaid, raudtee-rööpaid, püssisid jne.

Biron, krahw E r n s t J o h a n n (1690—1772), Wene keiserinna Anna Zwanowna armuosaline, oli Kuramaa mõisniku Bühren'i poeg, läks ühes Anna Zwanownaga, kui see Wene keiserinaks sai, Mitawist Peterburisse, tõusis siin järk-järgult ifka kõrgemale ja oli warsti kõige- wägewam wõimumees Wenemaal; 1737 waliti ta Anna Zwanowna soovil Kuramaa hertsogiks; nimetati 1740 alaealise keiser Zwan Antonowitschi eestkostjaks; wõeti 1741 Mü-nichi poolt wangi ja saadeti Pélömi (Tobolsti kubermangu), kust selja- mal aastal Jaroslawlisse wiidi; 1762 wabastati ta wangipõlwest; 1763 hakkas ta Kuramaad hertsogina walitsema, astus aga 1769 sellest ametist oma poja kasuks ära.

Birsk, kreisilinn Ufa kubermangus, Belaja jõe ääres; u. 9000 el.

Bisam, wt. Moschus-elajas.

Bisami-rott eht on drata, tobra sarnane närija-loom, elutseb Kanadas.

Bis (Lad. f.), faks forda.

Bis dat qui cito dat (Lad. f.), faks forda annab see, kes ruttu annab.

Bischof, Karl (1792 — 1870), Saksa lahutuseteadlane ja maateadlane (geoloog), oli 1822 a. jaadik prof. Bonnisis. Tema tähtsam kirjatöö on: „Lehrbuch der physikalischen u. chemischen Geologie“.

Bismargi saarestik, Saksa saarestik Waihes okeanis, Uue-Guineast idapoolse; u. 47,000 rkm. juur. Sellesse saarestikusse arvatakse: Uus-Pommeri, Uus-Mecklenburg'i Admiraliteedi saared jne. Saarte elanikud on papuad. — B.-saarestik on 1885 a. jaadik Saksa päralt.

Bismarck = Schönhausen, würst Otto Eduard Leopold, Saksamaa kõige tähtsam riigi- ja poliitikamees, sünd. 1815, õppis (1832 kuni 1835) Göttingeni ülikoolis õigusteadust; 1847—51 oli ta kange tagurlaste poolehoidja; nimetati 1859 Peterburisese ja 1862 Pariisi jaadikuks. Oma diplomaatilise osavuse ja võidurikaste sõdade läbi Daanimaaga (1864), Austriaga (1866) ja Prantsufemaaga (1870—71) ühendas ta Saksamaa üheks tugewaks riigiks. Saksa riigikantslerina (1871 kuni 1890) mõjus ta tuntawalt Euroopa poliitika kohta. Suri 1898.

Bisoni härg, (bos americanus), imetaja elajas mäletsejate seltst, kas-

wab 3 m. pikaks ja 2 m. kõrgeks, elutseb endisel ajal suurte karjade kaupa peaaegu terwes P.-Ameerikas, nüüd aga kaswatatakse neid weel ainult „Yellowstone“ puieistikus.

Bister, pruun wärw, walmistatakse Saksamaa jaarepuu nõest ja gummist, ka mangan=offiidist.

Bisülca (Lad. f.), sõrakandjad elajad.

Bithynia, maakohd Wäite = Aasia, Mustamere ääres; oli 280 — 74 e. Kr. ijesesew riik.

Bitjuga, Doni jõe pahem haru, u. 240 w. pikk.

Bitjuga hobused, tugewate tööhobuste tõug, keda Woroneshi kubernangus Bitjugi jõe kaldal kaswatatakse.

Bitumen, üleüldine nimi süsiwesi-nikkudele, nagu: asfaldile, kiwiõlile, mäetõrwale jne.

Bitzius, Albert (kirjaniku nimega Jeremias Gotthelf), Schweiži kirjanik, sünd. 1797 Murten'is, sr. 1854 Lützelstüh kirikuõpetajana. Kirjuttusid rahwa elust, nagu: „Uli der Knecht“ (sulane Uli), „Uli der Pächter“ (rentuut Uli), „Geld u. Geist oder die Verjöhnung“ (raha ja waim eht lepitus), „Durkli, der Branntweinsäufer“ (joodik Durkli) jne.

Biwak (Pr. f. bivouac), wäekeer lausa taewa all. Biwakis puhkab sõjawägi nii, et ta ruttu wõitlusesse wõib minna, iga wäeosa oma sõjariistade lähedal.

Bjarmid, wt. permalased.

Bjelaja, Rama jõe pahem haru, 900 w. pikk.

Bjelbog (walge jumal), slaawlaste „häädufe jumal“.

Bjelaw, linn Tula kubermangus, Ota jõe ääres; u. 10,000 el.

Bjelgorai, kreisilinn Tjublini kubermangus; 6300 el.

Bjelgóród, kreisilinn Kurški kubermangus; Donetsi jõe ääres; 22,000 el.; teebi ja nahawabrikud.

Bjelnski, Wisjarion Grigorowitš, Wene kirjanduse-aruustaja, sünd. 1810 Sweaborgis, s. 1848 Peterburis. Kirj. ajakirjades „Телескопъ, Отечественныя Записки ja Современникъ“ arwustusi Gogoli, Puschkini, Lermontowi ja teiste Wene kirjanduse tööde kohta. — B. ülesanne oli nende arwustuste abil Wene seltsfondi inimuse aadetes kaswatada.

Bjelo-ófero (B. k. „walge järw“), kalariitas järw Nowgorodi kubermangus, u. 1000 rw. suur; on Maria kanali kaudu Onega järwega ühenduses. — Järwesse jooksewad: Kowšha ja Kema; järwest wälja: Scheksna.

Bjelopolje, linn Harkowi kubermangus, Sum'i kreisis; 15,000 el.

Bjeloserst, kreisilinn Nowgorodi kubermangus, Bjelo-ófero ääres; 6000 el.

Bjelosersti, Wassili Mihailowitš (1828—99), Wene kirjanduse andis (1861—62) ajakirja „Основа“ wälja.

Bjelostól, kreisilinn Grodno kubermangus, Bjelaja jõe ääres; 64,000 el. — B. on willase riide kudumise-tööstuse keskkoht.

Bjelowjéshi mets, Grodno kubermangus, Prushani kreisis; u. 115,000 tiinu suur. Selles metsas on weel metsõnnisid leida.

Bjelowodsk, linn Harkowi kubermangus; 8000 el.

Bjelsk, kreisilinn Grodno kubermangus; 7500 el.

Bjeltšái, kreisilinn Besjarabia kubermangus; 18,500 el.

Bjelöi, kreisilinn Smolenski kubermangus, Obšha jõe ääres; 7000 el.

Bjéshetsk, kreisilinn Tweri kubermangus; 9,000 el.

Björneborg, wt. Pori.

Björnson, Björnstjerne, Norra kirjanduse andis. 1832 a. Kirj. esiteks külaelust mis tema kodumaal väga sooja wastuwõtmiist leidewad. Neist on mitmed Eesti keeldegi tõlgitud. Üleilmise kuulsuse sai aga B. oma näitemängude läbi, milles ta kogunisti uusi ja algupäralisi arwamisi awaldas. B-i loetakse pääle Wene kirjanduse Tolstoi kõige tähtsamaks praeguse aja kirjanduse terwe ilma.

Blak (l. bläk), Joseph, lahususteadlane, sünd. 1728 Bordeaux's, s. 1799 Edinburgh's (Schotimaal). B. on „füsihappe“ ülesleidja.

Blakburn (l. bläkbörn), Inglise linn Lancaster's; 130,000 el.; suurepäraline linase- ja puuwillase riidekudumise tööstus.

Blakmore (l. blätmoor), Richard Doddridge (1825—1906), Inglise kirjanduse andis. Kirj. „Lorna Doone“ jne.

Blaine (l. bleen), James (1830 kuni 1893), P.-Amerika riigimees. oli 1881 ja 1889—82 Ühisriikide riigisekretär.

Blagodat, mägi Urali mägestiku idapoolsel küljel, Permi kub., Werhoturi kreisis; 1260 jalga kõrge; wäga rikka rauamuda (ärtsi) poolest.

Blagowjétschenst, linn Zda-Siberis, Amuri piirkonnas; 35,000 el.

Blanc, (l. blang) Jean Louis (1811—1882), Prantsuse kirjanik, ajutis (1839) ajakirja Revue de progrès, milles ta sotsial-küsimusi harutas, waliti (1848) Prantsuse ajutise walitsuse liikmeks; oli sunnitud Inglismaale põgenema, kust ta 1870 a. kodumaale jälle tagasi läks. B. tähtsamad kirjatööd on: "Histoire de dix ans" (kümne aasta ajalugu), „Organisation du travail“ (töö korraldus), „Histoire de la Revolution française“ (Prantsuse mäsju ajalugu).

Blanchard (l. blangshaar), Nicolas François (1738—1809), Prantsuse õhulaewnik, sõitis (1785) õhulaewaga üle Inglise kanali.

Blanche (l. blangsh), Auguste Theodor (1811—68), Rootsi kirjanik. Kirj. romanisid, juttusid ja näitemängusid.

Blanqui (l. blangkii), 1) Jérôme Adolphe, Prantsuse majanduseteadlane (1798—1854). Tema tähtsamad kirjatööd on: „Politilise majanduse ajalugu“ ja „Majanduseteaduse käsiraamat“. — 2) Louis Auguste, (1805—1881), Prantsuse mäsjulane, wõttis pea kõikidest mäs-

judest, mis Prantsufemaal XIX. aastajal ette tuliwad, osa, istus tööliste mäsjule fihutamise pärast mitu korda wangis.

Blancqismus (l. blantiksmus), Prantsuse kirjaniku Blanc'i õpetus. Blanc'i auustajad arwawad, et äkilise mäsjuga wõimalik on wana walitsust kukutada ja soowitawad selle pärast alalisi mäsjusid. Prantsuse tööliised oliwad kuni 80-date aastateni blancqismuse mõju all.

Blasphemie (Gr. k.), Jumala teotus.

Blehr (l. bleer), Otto Albert, Norra õiguseeadlane ja riigimees (sünd. 1847). Oli esiti ajakirjanik siis kohtunik ja wiimaks advokat. Waliti 1883 saadikutekogusse, kus ta radikalsete hulka astus. Tegi uue karistuse seaduse ja wannutatud meeSte kohtu hääks tööd. Oli hiljuti ülemkohtunik ja 1891—93 ja 1898—1902 Norra ministeriumi asemik Stockholmis ja selle järel kuni 1903 a. sügiseni radikalise ministeriumi juhataja.

Bleibtren, Karl, Saksa kirjanik, sünd. 1859 Berliinis. Kirj. luuletusi, uudisjuttusid, näitemängusid ja hariduseajaloolisi romanisid.

Blidah, kindlus Algerias, 29,000 el.

Blisch, Swan Stanislaus (1836—1901), Wene majanduseteadlane, raha- ja rahumees. Oli esiti pangapidaja, wõttis paljude raudteede ehitamisest osa ja astus wiimaks rahaministeriumi õpetatud komitee liikmeks. On Wene raudteede ja rahaasjade kohtu palju kirjutanud ja

viimaks rahvusvahelise raha hääks tööd teinud. Tema julest on 1898 „Tulewase sõja“ kohta kuue-andeline raamat ilmunud.

Blitum bonus Henricus, wt. Hää Hendrik.

Bloch, 1) **Mark Eliejer** (1723 kuni 1799), arst Berlinis. Kirj. „Allgemeine Naturgeschichte der Fische“ (kalade üleüldine loodusejugu). — 2) (Ballagi) **Morit**, Ungari keeleteadlane, sünd. 1815, oli kuni 1878. prof. Pest'is. Kirj. Ungari keeleõpetuse ja sõnaraamatu.

Blokkade (Ingl. k., l. blokaade), piiramine, ühe koha wõi maa, iseäranis sadama ehk ranna lahutamine muust maailmast wõõra riigi sõjawäe poolt. B-det tarwitatakse iseäranis meresõja ajal. Aga nõrkade riikide vastu wõetakse ta wahel ette, kui neid järelandmisele tahetakse sundida.

Bloemfontain, linn Oranje maal (Lõuna-Afrikas); 12,000 el.

Blois (l. bloà), linn Prantsusemaal, Loir-et-Cher maakonnas, Loire jõe ääres, 21,249 el.

Blokk (Pr. k. bloc, Saksa k. block), terwe fogu, parlamendi keeles: mitme erakonna ajutine ühendus kõige lähemate eesmärkide tättejaamiseks, kus juures erakonnad täiesti iseseiswaks jääwad.

Blomstrand (l. blomstrann) **Christian** (1826—97), Rootsi lahutus- ja kivide-teadlane (mineralog). Kirj. „Organilise kemia õpiraamatu“.

Bloomfield (l. bluumfiild), R o =

bert (1766—1823), Inglise luuletaja.

Blue mountains (l. bluu mauntns Ingl. k. sinised mäed), mägestik Austraalias (Lües Lõuna-Wales'is), kuni 1200 m. kõrgel.

Blum, **Robert** (1807—48), Saksa kirjanik ja politikamees, oli rahvuslase liikumise juhataja Saksimaal, wõttis 1848 Wienis mässust osa, mis pärast ta siis kinni wõeti ja maha lasti.

Blumenbach, **Johann Friedrich** (1752—1840), Saksa looduseuurija, prof. Göttingenis.

Bluntschli, **Johan Kaspar** (1808—81), riigiõiguse teadlane, oli prof. Zürichis, Münchenis ja Heidelberg'is. Kirj. „Das moderne Völkerrecht“, „Moderne Kriegesrecht“, „Deutsches Staatswörterbuch“ jne.

Blücher, würst **Gebhard Leberecht von**, Saksa sõjamees, sünd. 1742 Rostokis, astus Friedrich Suure ajal sõjawäeteenistusesse, kust aga pea lahkus; 1787 läks ta uuesti sõjateenistusesse ja wõttis Saksa-Prantsuse sõjast tegewalt osa, wõitis (1815) Napoleon I. Waterloo lahingus. Suri 1819.

Blüthgen, **Viktor**, Saksa kirjanik, sünd. 1844. Kirj. muinasjutu- ja uudisjuttusid ja luuletusi.

Boa constrictor, wt. kuningamadu.

Boabdil, **Abu Abdullah**, viimane maurlaste kuningas Granadas, tõukas 1481 oma isa Mulei-Hassani troonilt, sai aga ise 1492 Aragonia kuningas Ferdinand II. poolt

Boa madu.

Granadas ümber piiratud ja allaandmisele sunnitud, mille läbi maurlaste võimetus ja valitus Hispaanias lõppes.

Boord (Ingl. f. l. boord), õieti laud, siis ka valitsuskoht. B. of trade (l. treed), kaubandusministeerium. Local Government B., kohaliku asjade ministerium. B. of education, haridusministerium.

Boborõkin, Peter Dmitrijevitš, vene kirjanik, sünd. 1836 Nishni-Novgorodis, õppis (1853 kuni 1855) Kasani ülikoolis õiguse- ja lahutusteadust ning (1855 kuni 1860) Tartu ülikoolis arstiteadust. Tema tähtsam kirjatöö on roman „Kitai Gorod“, milles ta Moskva kaupmeeste elu kirjeldab. Pääle selle on ta ka uudisjuttusid ja näitemängusid kirjutanud.

Bobrinets, linn Herjoni kubermangus, Zelijawetgrabi kreisis; 14,100 el.

Bobrikow, Nikolai Iwanowitš (1839—1904), vene kindral. Nimetati 1898 Soomema kindralkuberneriks, kellena ta Soomemaad wenesitas ja ta wabadust häwitas. 1903 a. kewadel laskis ta enesele diktatori õigused anda, ja neid tarwitas ta pääle muu jeks, et Soomemaat tähtsamaid mehi maalt wälja ajada. 1904. juwel tappis ta noor ametnik, endise senatori poeg, Eugen Schauman ära.

Bobruiski, trahw Aleksei Aleksejewitš, (1800—1868), naerisuhtru tööstuse põhjendaja Wenenemaal.

Bobrow, kreisilinn Woroneshi kubermangus, Witjuga jõe ääres; 4340 el.; riigi hobuse-kaswatusse ajutus.

Bobruisk, linn ja kindlus Miniski kubermangus, Beresina jõe paremal kaldal; u. 40,000 el.

Boccaccio (l. bokkâtšio), Giovanni, Italia kirjanik, sünd. 1313 Pariisis, jr. 1375 Certaldo's (Florenzi linna lähedal); oli Neapeli kuninganna Johanna I. armuosaline; 1373 a. jaadis Dante-seletaja Florenzis. Tema tähtsam kirjatöö on „Decameron'i“, nimeline uudisjutude-kogu, milles 100 mõnusaasti ja lõbusaasti jutustatud uudisjuttu leidub.

Boccherini (l. bokkerini), Luigi (1743—1805), Italia helilooja. Surt Madridis.

Bochum, Preisi linn Westfalīs; 74,000 el. Linnas on mäekool, te-
rafewalamise wabrikud; kivišüsi fae-
wandused.

Bock, Karl Ernst (1809—74),
Saksa anatom, oli 1839 a. jaadit
häbilise (pathologilise) anatomia prof.
Leipzigis ülikoolis. Kirj. „Handbuch
der Anatomie“, „Lehrbuch der pat-
holog. Anatomie“, „Atlas der pat-
hologischen Anatomie“, „Buch vom
gesunden und franken Menschen“ jne.

Bodega (Hispania f.), keller, wii-
nakeller; förts.

Bodeni järw (Schwabi meri), kala-
rikas järw Badeni, Württembergi,
Baieri, Austria ja Schweizi wahel;
539 rfm. juur, kuni 302 m. sügaw.
Sellest järwest jookseb Rheini jõgi läbi.

Bodenreformer'id (Sk. f., l. bod-
den-reformerid), maa-paranduse ehk
reformi nõudjad, tahawad ütsikute
inimeste wõimu wähenemist maa
kohta ja üleüldse wõimu suu-
rendamist. Kui ameriklane Henry
George 70-datel aastatel maa üle-
üldse omanduseks tunnistanist nõu-
dis, leidis ta kõigil maadel sõpru.
Saksamaal pöördi tähspanemine
warsti niisuguste küsimuste pääle,
mida otjekohe wõimalik on ära õi-
endada. Saksa h-de ühjus nõu-
dis riigi ja kogukonna maade suu-
rendamist, põlise rendi sisseseadmist,
maamaksu wõtmist tema müügihinna
järele ja kui maahind ilma omaniku
töötä tõiuseb, siis selle kasu ära üle-
üldsele wõtmist. Neid nõudmist
on juba jaolt täitma hakatud. Palju

linnasid on enestele maid muretse-
nud, et kodanikka maaspesulantide
liikaku wõtmise eest kaitsta, mit-
mel pool on kaswanud wäärtuse
päält maksu wõtma hakatud j. n. e.
Kes näituseks Riiautshaus oma maa
ära müüb, peab sellest, mis ta roh-
kem saab, kui ta ise on maksnud,
kulude mahaarwamise järel kolman-
diku üleüldsele andma, Kölnis jälle
kuni neljandiku.

Bodenstedt, Friedrich Mar-
tin v. (1819—92). Saksa luule-
taja, oli esialgu kaupmees, siis koo-
liõpetaja Moskwas ja Tiflis'es; rei-
sis 1845—46 Kaukasia; pidas 1854
kuni 1866 Slaawi keelte profesjo-
rina ettelugemisi Slaawi keelte ja
kirjanduse üle München'i ülikoolis;
oli 1867—69 teatrimaja juhataja
Meiningen'is. Kirj. luuletusi, näite-
mängusid, juttusid ja romanisid; „Sha-
kespeares Frauencharaktere“, „Sha-
kespeares Zeitgenossen und ihre Werke“;
tõlks Buschtin'i ja Vermontow'i tööd
ning Shakespeare laulud (sonetid)
Saksa keelde.

Boerhaave (l. buurhaawe), Her-
mann v., kuulus arst, sünd. 1668
Boorhou's (Leyden'i linna lähedal),
fr. 1738 Leydenis profesjorina. Tema
jagas haigused liitidesse ja arstirohud
osakondadesse. Kirj. „Institutiones
medicae“, „Aphorismi de cognos-
cendis et curandis morbis“, „Ele-
menta chemiae“ jne.

Boëtius, Anicius, Roma riigimees
ja õpetlane, sünd. u. 470 Roma-
mas, oli konjul kuningas Theodo-

riid) Suure ajal. Teda süüdistati äraandmises ja hukati ära 525 p. Kr. Kirj. kassifkõne „De consolatione“.

Boeuf (Pr. k., l. böff), hārg; b. á la mode, praetud looma-liha; b. au naturel, supiliha.

Bogdanowitsch, Zppolit Feodorowitsch, (1743—1803), Wene luuletaja; 1789 a. saadik riigi kirjakogu president Moskwas. Tema tähtsam kirjatöö on luuletugu „Душенька“ (Kallifene).

Bógdo-Nla (püha mägi), juur ja wäike, kalmüklaste kaks püha mäge Astrahani kubermangus.

Bogodúhrow, kreislinn Sarkowi kubermangus; 13,000 el.

Bogoljépow, Nikolai Pawlowitsch, Wene rahwa hariduse minister 1898—1901, oli Roma õiguse prohwessoriks Moskwa ülikoolis, siis Moskwa koolikonna kuratoriks. Tema ajal oliwad mitmed õpilaste rahutused, anti ajutised sõjateenistuse seadused wälja, mille järele neid üliõpilasi, kes ülikoolist rahutuste pärast wälja heideti, wäeteenistusesse pandi. Tapeti Tartu endise üliõpilase Karpowitschi poolt ära.

Bogoljubow, Aleksej Petrowitsch (1824—96), Wene kunstmaalija, teenis esiteks merewäes; nimetati 1861. a. Peterburi kunstiide akademia professoriks.

Bogoróditšk, kreislinn Tula kubermangus; 5000 el. B. kreis on rikas kivi- süsi poolest; suhkru- ja wiina-wabrikud.

Bogoróditšk, linn Moskwa kubermangus, Nljásma jõe ääres; 12,000 el.

Bogoslówwf, linnake Permi kubermangus, Urali mägestikus; 5000 el.; mäekaewandused.

Bogotá (Santa Fe de B.), Lõuna-Amerika wabariigi Kolumbia päälinn; 150,000 el.; ülikool.

Bogowitsch (Bogovič), Mirko (1816—93), Kroatia luuletaja.

Bógutšhar, linn Woronešh'i kubermangus, Doni jõe ligidal; 7500 el.

Bohême (Pr. k., l. bo-ääm), 1) bööm-lane; 2) inimesed, kes ilma kindla teenistujeta ja sissetulekuta, kas kirjakeh kunsti-tööd tehes, waest wiisi päewast päewa elawad.

Bohemund I, Tarenti ja Antiochia würst, Robert Guiscard'i poeg, wõttis esimesest ristisõidust osa, wõitis 1098 Antiochia, jr. 1111 Italias.

Boieldieu (l. boal-djöö), Adrien François (1775—1834), Prantsuse helilooja, oli keiserlik kapellmeister Peterburis, 1817 a. saadik Pariisi konserwatoriumi juhataja. Kirj. operid: „Walge naesterahwas (dame)“, „Pariis Johann“ jne.

Boileau-Despréaux (l. boaloodä-preoo), Nicolas (1636-1711), Prantsuse kirjanik. Kirj. muu hulgas „L'art poétique“, mida Prantsusemaal kaua aega luulekunstis juhtnõõriks peeti.

Bojana, Türgi jõgi Albanias, jookseb läbi Skutari järwe ja langeb Adria merde.

Bojarid (Slaawi k.), aadeli mehed Wenemaal kuni Peter Suure ajani. Neil oli oma nõukogu, „bojaride diuma“, kes kõigis riigiasjus würstile nõuu wõis anda. —

Rumenias on bojarijid praegu alles olemas.

Boje, puust ehk rauast tehtud ankrumärk, mis wee pinnal seis-tes jeda kohta näitab, kus ankur põhjas kinni on. B=de abil näidatakse madalates wetes laewa-
dele teed.

Boje.

Bofferid, 1) rufika-wõitlejad Ing-lijemaal. — 2) Rahwufeline erakond Hiinamaal (suured rufikad).

Volero, Hispania rahwufeline tants, tantsitakse $\frac{3}{4}$ taktis.

Boleslaw I, B a h w a (chrobry), Poola esimene kuningas, walitjes 992—1025.

Boletus edulis, wt. kiviiseen.

Boletus bovinus, wt. kopsikas.

Boletus rufus, wt. päff.

Boleyn, A n n a, wt. Anna.

Bolingbroke (l. bollingbrot), krahw (viscount) H e n r y (1678 — 1751), Inglise riigimees ja mõttetark, sai 1710 Inglisemaa wälimiste asjade minist-

riks ja talitas sellena nii, et 1713 Ut-rechti rahu tehti; põgenes 1715 Prant-sujemaale; 1723 a. anti temale luba jälle isamaale tagasi tulla.

Bolivar, S i m e o n, Lõuna-Ame-rika wabastaja, sünd. 1783 Cara-cas'os, wabastas 1819 Wenetsuela ja Uue-Granada (mida ta Kolumbia wabariigiks ühendas) ning 1824 Peru Hispania walitsuse alt. Te-male anti auninimi „El Libertador“ (wabastaja). 1829 astus ta Kolum-bia wabariigi presidendi ametist ära. Suri 1830 Santo-Norta's.

Bolivia, wabariit Lõuna-Ameri-
kas, Brasilia, Paraguay, Argenti-
nia, Chile ja Peru wahel; 1,334,200
rkm. suur. 1,816,000 in. M ä e d:
Anden'i mägestik. J õ e d: Beni,
Guapore, Mamoré, Paraguay ja
Pilcomayo. J ä r w e d: Aullagas
ja Titicaca. S a a d u j e d: puuwill,
willad, Hiinapuu koor, kantsuk, kuld,
hõbe, wismut, tina, wask, sool.
P ä ä l i n n: Sucre. B. langes 8 de-
partimentes'esse, need jälle prowint-
sidesse ja kantonitesse. B. riigi-
k o r r a l d u s. Bolivia on nime
järel demokratiline wabariit, kus igal
mehel hääleõigus on, kel natuke ha-
ridust ja määratud oja sissetulekut
on. Aga tõe poolest on wõim jõe-
jawäe käes, kes presidendid ametisse
paneb ja jälle lahti lasseb. — A j a -
l u g u. B. oli ennemuiste üks jagu
Inka riigist, langes 1538 Hispania
walitsuse alla; 1825 tunnistas ta
end iseseiswaks; 1884 kaotas ta
Chile wastu sõides Antofagasta maa-

Konna Chile'le, mille läbi ta mere rannast täitsa eemale sai tõrjutud.

Bologna (l. bolónja), linn Ülem-Sitalia, 152,000 el. Siin on: kõige vanem ülikool (1119 a. saadil) Europas, faks wildakat torni (Minelli ja Garisenda), kunstide akademia, taimaeed, muuseum jne.

Bologne pijarad, wäikesed, ruttu jahutatud pijara = jarnased, klaasitilgad. Need kannatawad haamri hooibi wälja, kuid wäikesed kriimustuje juures lähewad nad kildudeks katti.

Bolton le Moors (l. booltn li muurs), Inglise linn Lancasteri krahwikonnas; 171,000 el; riidekudumise ja raua-wabrikud; supeluskoht.

Bomarsund, endine Wene kindlus Ahwenamaal (Mandi saartel), Põhja lahes; krimmi sõja ajal (1854) häwitas Inglise-Prantsuse laewastik ta ära.

Bombax, willapuu. B. malabaricum, kaswab Ida-Indias, saab kuni 30 m. kõrgeks ja 2 m. paksuks. Puu seemnete ümber olewat walget siidijarnast willa tarwitatakse patjade, matratside jne. täitmiseks. Ka saadakse temast n. n. malabar-gummi.— B. Ceiba, kaswab Lõuna-Amerikas ja Ida-Indias. Puu tüwest tehtakse lootfikaid, waatistid, tünnistid jne. Seemnete ümber olewat halli willa tarwitatakse toolide jne. polsterdamiseks.

Bombay (l. bombee), linn wäikesel B. nimelisel saarel, (õieti pool-saarel), India okeani ääres, Ida-India läänerrannal; pääle 800,000 in. B.

on tähtjas kauba- ja sadama-linn. Ginnaš on kindlus, ülikool, pagodad (hindude templid), Viktoria raudtee jaam, mis 1897 a. walmsis jai ja kõige suurem raudtee-jaam terwes maailmas on. — B. on 1661 a. saadil inglaste päralt.

Bonaparte, Italiasi Korsika saarele wäljarännanud perekond. 1) Carlo (1746—85), Prantsuse kuninglik nõunik ja Ajaccio linna ning maakonna asšessor. Tema on B. j u g u w õ j a esi-isa. Tema abikaasa: 2) Maria L ä t t i t i a (1750—1836), kandis 1804 a. saadil aunime „madame mère“. Nende lapsed: 3) J o s e p h (1768—1844), oli 1806—1808 Neapel'i ja 1808—13 Hispantia kuningas. 4) N a p o l e o n, Prantsuse keiser 1804 kuni 1815, wt. Napoleon I. 5) L u c i e n (1775—1840), 1814 a. saadil Canino würst, aitas 18. Brumaire kuul Napoleon I-sel walitsust ümber lätata, läks pärastpoole Napoleoniga tülisje, elas era-inimesena Romas ja Ingliseemaal. Ta jättis „Memoires“ (mälestused) järele. 6) L u d w i g (1778—1846), Hollandi kuningas 1806—1810. 7) J e r o m e (1784 kuni 1860), Weistali kuningas 1807 kuni 1813. 8) M a r i a A n n a (1777—1820), Lucca ja Piombino würstinna. 9) Karoline (Annunciata) (1782—1859), astus (1800) Italia kuningas Joachim Muratiga abielusse.— Napoleon I. poeg oli N a p o l e o n F r a n z J o s e p h, sünd. 1811, jai juba sündides Roma kuningas aunime, oli Reichstadt'i hertsog, suri

(1832) Schönbrunnis kopjutõbesse. Bonapartistid kutsuvad teda Napoleoni II-ks. — Lucien'i pojad: 1) Charles Lucien (1803—57), kuulus elaja-teadlane (zooloog). Kirj. pääle muu „American ornithology“ (Ameerika lindude õpetus). 2) Louis Lucien (1813—91), keeleteadlane oli Napoleon III valitjuse ajal je-nator. — 3) Pierre Napoleon (1816 kuni 1881). Selle poeg: Roland Napoleon, sünd. 1858, on kuulsaks oma reiside läbi saanud. — Ludwig poeg: Charles Louis Napoleon, vt. Napoleon III. Selle poeg: Napoleon Louis, sünd. 1856, sai 1879 kassride sõjas surma. — Jerome poeg: Napoleon Joseph Charles Paul (1822 kuni 1891), kandis „prints Napoleon'i“ nime. Tema poeg Viktor, sünd. 1862, on praegu V. jurguõja päämees.

Bonapartistid, Bonaparte jurgukonna poolehoidjad Prantsusemaal, kes teda jälle valitsema tahavad panna. 70-datel aastatel oli neid Prantsuse ohvitseride, ametnikkude ja talupoegade keskel alles rohkesti, nüüd ei ole neid enam palju järele jäänud, ja teevad nad ainult veel rahvuslaste, juudidvastaste ja teiste tagurlaste jeltis wabariigilise valitjuse wastu hihutusetööd.

Bonaventura (pärisnimega Johann Zidanza'st), koolitark, sai oma tarkuse pärast aunime „Dr. Seraphicus“, sünd. 1221, oli 1253 professor Pariisis, 1256 Franziskani ordu kindral,

1272 Albani piiskop ja kardinal, fr. 1274 Lyon'is. Tunnistati 1482 a. paawsti poolt pühaks.

Bond, Wilhelm Cranck (1789—1859), Ameerika täheteadlane leidis Saturnus'e seitsmendama kuulles.

Bondu, riik Vääne-Afrikas, Senegambias; seisab Prantsuse kaitsewalitjuse all.

Bonheur (Pr. f. l. bonöör), õnn.

Bonifacius, (l. bonifatius) 1) Germani jurgu rahwaste apostel, sünd. u. 680 Kirton'is (Inglismaal), kuulutas 716 a. jaadik ristiusku Sakjamaal, nimetati 732 pääpiskopiks, surmati 755 freiside poolt Doctum'i lähedal. 2) B. VIII. Roma paawst 1294—1303, andis (1302) paawsti käjufirja (bulla) unam sanctum wälja, milles ta riigiwalitsejatele nõudis, et need paawstite sõnakuulelitud peawad olema.

Bonne (Pr. f.), lapseloidja.

Bonnivard (l. bonniwaar), François von (1496—1570), Schweizi riigimees, Genfi linna kaitsemise pärast pandi ta hertsog Karl III käjul 1530 a. Genfi järwel olewa Chiloni lossi maa-alusesse keldrisse wangi, kus ta 1536 a. wabastati. Juglise kirjaniku Byroni laulu („Chiloni wang“, mis ka Eesti keelde on tõlgitud) läbi on tema nimi kuulsaks saanud.

Bonpland (l. hongplang), Aime (1773—1853), Prantsuse looduseuurija, reisidis (1799) ühes Humboldt'iga Lõuna-Ameerikas, Mexiko's ja Kuba's; 1816 prof. Buenos-Aires, uuris Pa-

raguay'd, wõeti (1821) Paraguay dik-tatori poolt wangi, kust alles 1829 a. wabastati.

Bon sens (Pr. f. l. bongjáng), loomulik waimuterawus.

Bon ton (Pr. f. l. bong ton), peenise elukomme.

Bonze, Buddha preester Hiinas wõi Jaapanis.

Booth (l. boofs) **W i l l i a m**, kuulus päästewäe asutaja ja päämees, jnd. 1829. a. Nottinghamis, hak-tas 1850 metodistide õpetajaks, tegi juure agarusega kristlikku mis-jonitööd ja seadis oma abilistest wiimaks 1878 hingede päästmi-jeks ijeäralise wäe, kes pääle muu waestele inimestele õmaja, tööd j. n. e. muretseb. „Kindral“ Booth on waimustatud kõne- ja suur töö-mees ja ostab kümneid tuhandeid inimesi ühises tegewuses ülihästi juhutada.

Bopp, **F r a n z** (1791—1867), wõrdlewa keeleteaduse põhjendaja, õppis Pariisis ja Londonis Sans-kriti keelt, nimetati (1821) Idamaade kirjanduse ja üleüldise keeleteaduse profesjoriks Berliini ülikooli. Tema tähtsamad kirjatööd on: „Kritische Grammatik des Sanskritsprache“ (ar-wustufeline Sanskriti keeleteadus), „Vergleichende Grammatik des Sans-krit, Zend, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslawi-schen, Gotthischen und Deutschen“ (Sanskriti, Zendi, Armenia, Greeka, Ladina, Leedu, Wana-Slaawi, Gooti ja Saksa keelte wõrdlew keeleteadus).

Bor, kemialine algollus, metal-loid, mida wabalt looduses mitte ei leita, waid borhapu soolana nat-riumi, lubja, magnesia jne. ühendu-ses; tarwitatakse borakfi, kunstiliste kallis-kivide, waaba ehk glajuri jne walmistamises.

Bora, winge kirde tuul, puhub Alpi mägestikus.

Bora, **K a t h a r i n a** v. (1499 kuni 1552), **L u t h e r u s'**e abitaaja, oli 1515 a. saadik nunn Nimbschen'i kloostris, põgenes jäänlt 1523 kahelja teise selfilafega ära.

Borássus flabelliformis, leh-wit-, wiina- ehk Palmyra- palmi-puu, kasvab 8—22 m. kõrgeks, leitakse Arabias, Guineas, Ida-Indias. Tema noori idusid tarwita-takse keeduwiljaks; mahlast walmis-tatakse palmiwiina (toddy); puu-sijust ehk üdist saadakse jago'd.

Boraks, borhapu natrium, saa-datse Kalifornias, Newadast jne. tarwitatakse tinutamise, waaba ehk email'i walmistamise, pesu pesemise jne. juures.

Borbeck, linn Preisi Rheinimaal, Etseni maapiirkonnas; 56,500. el.; kiviüfitaewandused; rauatööstus.

Bordeaug (l. bordoo), Prantjuse linn Garonne jõe ääres; 258,000 el. B. on teine merekauba linn Prant-sufemaal. Linnas on pääpiiskopi elukoht, kõrse, ülikool, akademia, awalik raamatukogu, 2 seminar, taime-aed jne. B. on ka kuulus oma marja-wiinade poolest.

Bordeaug wiinad, Gironde de-

partemangus kaswawad, enamalt ja-
olt punased marjawiinad. Nad on
kuulsad oma pehmuse ja väga pee-
nikese maitse poolest. Kõige pare-
mad tõund on: Chateau Lafitte,
Chateau Latour, Chateau Margaux,
Chateau d'Yquem.

Bordereau (l. borderoo), nime-
kiri; Prantsuse keeles: wäikene arwe,
faatepaber.

Bordighera (l. bordigeera), Italia
linn Wahemere ääres; kuulus oma
palmi- ja õlipuude puiestikkude poo-
lest; u. 5000 el.

Bordinghouse (Ingl. k., l. boor-
dinghaus), 1) wõõraсте maja, 2) mere-
meeste-kodu, s. o. maja, kust mere-
mehed sadamalinnaades korterit ja
uulespidamist saawad.

Boreas, põhjatuu; Greeka mui-
nasujus Asträos'e ja Coš'e poeg.

Borghese, 1) juwemaja (willa)
Roma linna ligidal; on kuulus oma
puiestiku ning wanaaegsete kujukogu ja
pildi-galleri poolest. Näid Italia
riigi omadus. — 2) **C a m i l -**
l o F i l i p p o L o d o w i g o
(1775—1832), Napoleon Bonaparte
õemees, ülendati hertzogiks ja nime-
tati (1808) Piemont'i kindralkuber-
neriks.

Borgholm, linn Dland'i (Djamaa)
jaarel; u. 1000 el.; 1817 a. ehitatud.

Borgia (l. bordsja), 1) **C e s a r e**,
Roma paawsti Alexander VI. poeg,
ülendati 1492 kardinaliks, sai Prant-
suse kuningas Ludwig XII. käest Va-
lentinois'e pää-piiskopikonna, wõttis
1499 Navarra kuningas tütre, Char-

lotte, omale abikaasaks, sai oma isalt
Romagna hertzogikonna, pidi aga
(1504) kõik oma maad kiriku riigile
jätma. Suri 1507 a. 2) **L u c r e -**
z i a (1480—1519), eelmise õde;
wäga ilus ja rikaste waimuannetega
naesterahwas, kuid ka kuulus kõl-
watu elu poolest.

Borgis (Bourgeois), trükitüri, mis
suurem on kui petit, wähem aga
jälle kui corpus. Näit. a b c.

Borgu (Barbu), maakohst Põhja-
Afrikas, Riger'i jõest läänepoole;
Inglise walitsuse all.

Boris Godunow, wt. Godunow.

Borissoglébif, linn Lambowi ku-
bermangus, Hoper'i jõe ääres;
22,500 el. Elajate laadad.

Borissow, linn Minski kuberman-
gus, Beresina jõe ääres; 15,000 el.
B. lähedal (Studjanka küla juures)
laskimad 1812 a. prantslased üle Be-
resina jõe.

Borki, küla ja raudteejaam Har-
kowi kubermangus, Smijewi kreisis,
41 w. Harkowi linnast lõunapoole,
Kursk-Harkowi-Now-Rostowi raud-
tee ääres. On sellepoolest kuulsaks
jaanud, et siin 17. okt. 1889 a. kei-
serlik rong, millega keiser Aleksan-
der III. ja tema pere Peterburisje sõit-
sivad, rööbastest wälja jooksis. Õn-
netuse paiga ligidale on 1894 a. tore
kirik ehitatud.

Borneo, kõige suurem jaar Sunda
jaarestikus; 750,934 rkm. juur,
u. 1,800,000 in. Sijemaad tuntakse
weel väga wähe. Kõige kõrgem
mägi on Kinibalu (4175 m. kõrg).

Jõed: Sarawat, Bataug, Brunai, Kapuas. Eht küll B. maamöö (ekwatori) all seisab, ei ole siiski tema klimatigis. **Saadused:** diamantid, kulb, kiviõli, tina, raud, wass, jool, kiviõli, riis jne. Ranna ääres on hollandlaste ja inglaste asumaad. Hollandlaste päralt on 528,900 rkm, inglaste päralt 80,378 rkm. Siemaal on mitu väikest riiki. Elanikud on juuremalt jaolt malaijalased. — B. on 1523 a. portugallaste poolt üles leitud.

Bornholm, Daani saar Läänemeres, 583 rkm. juur, 40,900 in. Päälinn: Rönne.

Bornhöhe, wt. Brunberg.

Bornu, neegriteriit Kesk-Sudaanis, 133,800 rkm. juur, 5 milj. in. Päälinn: Kufa (Tjad-järwe ääres).

Borodin, 1) Aleksander Borjirjewitj (1834—87), Wene lahutusteadlane ja helilooja. Kirj. operi „Zgor, Sewerski würst“. — 2) Swan Parjenjewitj, Wene taimeteadlane, jud. 1847. Kirj. pääle muu: „Курсъ анатомии растений“, „Краткий курсъ ботаники“.

Borodinó, küla Moskwa kubermangus, u. 110 w. Moskwaist läänepoole. — 26 augustil 1812 oli siin werine lahing prantslaste ja wendlaste wahel.

Borowitschi, kreislinn Nowgorodi kubermangus, Msta jõe ääres; 11,000 el.

Borowik, kreislinn Kaluga kubermangus; 9,000 el.

Bor-hape, leitakse Toiskanas, Kalifornias jne., kust ta maa seest auru

näol wälja woolab. Reid aurufid juhitate wee siise, kuhu siis s. hape walgete läikivate ja soomuste farnaste kristallide kujul pärast wee äraauramist järele jääb.

Borshom, termise-paranduse-koht rinnahaigetele Kaukasia, Tiflis'e kub.; soojad alkali-hallitad.

Borsna, linn Tschernigowi kubermangus; 13,000 el.

Bortnjänski, Dmitri Stepanowitj (1751—1825), Wene helilooja; komponeeris waimulikka laulusid; oli keiserlik kapellmeister Peterburis.

Borysthènes, nõnda nimetati wanal ajal Dnjeper'i jõe.

Bosboom, Anna Lucie Getrude (snd. Toussaint), Hollandi naiskirjanik, jud. 1812, suri 1886 Haag'is. Kirj. romanifid jne.

Boscan Almogavér, Juan (1495 kuni 1542), Hispانيا luuletaja.

Bosco, Bartolomäus (1793 kuni 1863), kuulus Italia filmamoonutaja.

Bosnia ja Hertsegowina, endine Türgi maakond, nüüd Austria-Ungaria päralt; 51,100 rkm. juur, üle 1½ milj. in. Maapind on juuremalt jaolt mägine. Kõige kõrgem mägi on Dormitor (2606 m. kõrg). **Jõed:** Sau (Sawa), Anna, Brbas, Bosna, Drina ja Rarenta. Päälinn: Serajewo. Elanikud on juuremalt jaolt Serbia tõugu.

Bosporus, Konstantinopoli merekitjus, ühendab Mustamerd Marmara-merega, Asia ja Euroopa wahel.

Bosjuet (l. bosjü-ee), Jacques Bénigne (1627—1704), Prantsuse piiskopp ja ajalookirjutaja; tubli jutustaja. Kirj. „Discours sur l'histoire universelle jusque a l'empire de Charlemange“ jne.

Boston (l. bosin), P.-Amerika riigi Massachusettsi'i päälinn, u. 565,000 el. Pääle Newyorfi kõige tähtsam sisse- ja väljaveo sadam Põhja-Amerikas.

Boström (l. buuström), 1) Christoffer Jakob (1797—1866), Rootsi mõttetark, oli 1838—63 mõtte- tarkuse prof. Ujala ülikoolis. 2) Erik Gustaf, Rootsi riigimees, sünd. 1842, oli 1891 a. Rootsi pääminister.

Boswellia Sacra, viiruki- puu, kasvab Arabias ja Ida-Afrikas. Tema waigust valmistatakse viirukit ja hää lõhnaga suitsutamisepulbet.

Botanika (Gr. k.), taimeteadus.

Botanibai, Waike okeani mereäär Austraalias, Uues = Lõuna = Wales'is, Sydney lähedal. Endisel ajal oli B. ääres inglaste sunnitööliste asundus.

Botha (l. boota), Louis, buuride juhataja. Sünd. 1862. a. Oli Lõuna-Afrika sõja ajal Transwaali wabariigi sõjawägede ülemjuhataja. Kui Inglismaa wõidetud maale omavalitsuse andis ja buurid walmistel enamuse saiwad, nimetati Botha 1907 a. algusel Transwaali pääministriks.

Botkin, Sergei Petrowitsch (1832—89), kuulus Wene arst. Kirj. „Курсъ клиники внутреннихъ болѣзней,“ „Клиническія лекціи“ jne.

Botokübid, indianlaste jugukond Brasilias.

Bottnia laht, wt. Põhjalaht.

Boucicault (l. buusiko), Dion (1822—90), Inglise näitleja ja näitekirjanik. Kirj. „London assurance“ jne.

Boudoir (l. budo-aar), waike naeste terahwaste tuba.

Bouillon (l. bujong), lihaleem. B. on rohkem äritus- kui toiduaine. Liebig'e järel valmistatakse kõige paremat b-i haigetele järgmiselt: Wõetakse 250 gr. hakitud liha, 4 tilka soolahapet, 2—4 gr. keedujoola ja 500 gr. puhastatud wett. See segu lastakse hästi ära keeda, pärast keetmist lastakse ta külmalt läbi sõela. Seejuga b-i ei pea mitte enam uuesti soojendama.

Boukett (Pr. k., l. bufett), 1) lil- lekimp; 2) hää lõhn.

Boulanger (l. bulanšee), Georges, (1837—1891) Prantsuse kindral ja poliitikamees. Oli 1886—1887 sõjamineister ja hakkas järgmisel aastal wabariigi kufutamiseks tööd tegema. Mõisteti 1889. a., selle järel, kui ta põgenenud oli, mässu- nõuu pidamise pärast kindlusesse wangi. Tegigi oma elule Brüsseli lähedal enesetapmisega otsa.

Boule (l. buul), Charles André (1642—1732), Prantsuse puusepp, on n. n. boule-tööde ülesleida.

Boulevard (l. bulwaar), kaitse- tamm, kaitsewall: puudega istutatud uulits endise walli ajemel.

Boulogne sur Mer (l. bulonj= fūr= määr), Prantsuse sadamalinn Pas de Calais ääres, 56,000 el.; kindlus; ülesõidu = koht Inglise maale.

Boulogne sur Seine (l. bulonj= fūr= jään), Prantsuse linn Seine jõe ääres; 44,000 el.; lofs.

Bourbon (l. burbong), Charles, Bourbon'i hertzog (1490—1527), mõitis Marignano juures schweizlased, läts 1523 Karl V. poole, mõitles 1525 Pavia juures Prantsuse kuninga Franz I. vastu, sai tormijooksul Roma linna pääle surma.

Bourbonid (l. burbongid), Prantsuse ja Hispania walitseja=juguwõsa. Selle juguwõsa esi-isa oli Ludwig IX. kõige noorem poeg, Clermont'i krahw Robert. B= id walitjesiwad: a) Prantsufjemaale 1589—1792 ja 1814—30, b) Hispantias 1700—1808, 1814—68 ja 1874 a. jaadif kuni meie päiwini. Prantsuse b= de juguwõsa wiimane liige oli Chambordi krahw Heinrich, kes 1883 juri. Hispania b= de juguwõsast olivad Parma (1748—1801, 1847—59) ja Sitsilia kuningriigi (1738—1860) walitsejad pärit.

Bourgeois (Pr. f., l. burshuá). kodanik, keffseisuse liige. B. nime kandis kehtjal burgi, see on kindlaks tehtud koha, linna elanik, ja nimelt eesõigustega linna elanik. Meie ajal nimetatakse burshuadeks ettemõtjaid: wabrikantid, kaupmehi, käsitöölisi, talupoegi ja ametnikka, kes jõukate inimeste wiiji elawad. Sotsialistide keeli tähendab burshua

weel: kapitali kasjude kaitstjat, wara ahnitsejat, inimeste furnajat, külluses elawat, praeguse korraga rahul olejat. B. wastand on palgatöölise. Bourgeoisie (l. burshuasi), kodanikkude seisuse hulka käiwad: 1) suurkodanikud, nagu wabrikandid ja suurkaupmehed ja 2) väikekodanikud, nagu käsitöölised, väikekaupmehed ja talude omanikud ja rentnikud. B. efiteljad on kõige päält suurkodanikud.

Bourgeois (l. burshuá) Léon, tähtjas Prantsuse riigimees, ind. 1851 a. Parisis, waliti selle järel kui ta mitut riigiametit oli pidanud, 1888 a. jaadikutekogusse, kus ta radikalsete hulka astus, sai 1890 a. hariduseministriks ja 1895 a. lõpul pääministriks. Tema tahtis isetuleku=masju seadusi läbi wiia, jaadikutekogu kiitis selle ka hääks, aga senat, kes kapitalistide kasujid kaitsis, astus talle vastu, mis järel B. ministerium, keda radikaljed ja sotsialistid toetanud olivad, 1896 a. aprillikuul ametist lahkuma pidi. Sest jaadik seisus B. radikalsete seas juure auu sees, ja nemad usaldasiwad ta kätte tähtsaid ametiisi sagedasti. 1902 a. waliti ta jaadikutekogu presidendiks, 1904 a. senatoriks, 1906 a. oli ta wälimiste asjade minister, 1907 a. niisamati nagu 1899 a. Haagi rahu konwerentsi jaadik. Bourgeois loetakse hääks kõnemeheks ja tubliks diplomadiks.

Bourges (l. buursh), Prantsuse linn Auron'i ja Yèvre jõgede ääres;

47.000 el. Banal ajal *Uvari-cum*, bituriglaste päälinn.

Bourget (l. burshee), Paul, Prant-juke kirjanik, sünd. 1852 Amiens'is. Kirj. luuletusi, romanisid jne.

Bouffingault (l. busfäng = goo), Joseph Dieudonné (1802—87), Prantjuke lahutusteadlane, oli lahutusteaduse professor Lyon'is, uuris iseäranis põllu-lahutusteadust. Kirj. „Agronomie, chimie agricole et physiologie.“ jne.

Bovista Dill., walge, söödaw seen. Hiigla h., kaswab inimese pääjuuruseks.

Bowie-nuga (Ingl. f. Bowie-knife l. boineif), jahinuga, tarvitakse P.-Amerikas. Oma nime on ta Amerika obersti Tim Bowie järel saanud.

Boycott (l. boikott) 1) ühe Inglise kapteni nimi; 2) läbi käimise lõpetamine suure rahwahulga ja mõne ettevõtja wahel. — Kui kapten Boycott, kes Jirimaal mõijaid walitses, talunikkude wastu wäga wali oli, wõttis Jiri maaliiga (kes talupoegade kasujid mõisnikkude wastu kaitfis) ta wastu iseäralised abinõund tarwitusele. Ta keelis 1880 a. sügisel rahwale ära halastamata walitsejaga tegemist teha, temale tööd teha, temale kaupa müüa, talit kaupa osta jne. Keelu pani terwe ümberkaudne rahwas tähele: teenijad ja töölised lahkusiwad Boycotti juurest, poepidajad ei müünud talle enam midagi jne. Walitseja tõi enesele teijalt, kus maaliigal mõju

ei olnud, töölisti ja sõjawäe kaitjel kogusiwad need oja lõikust koku, kuna oja hukka läks. Wõitlus lõppis wiimaks seega, et Boycott Jiri-maalt lahkus. Sellest saadik nimetatakse niijugust rahwawande alla panemist boikoteerimiseks. Harilikult ei lõpetata läbi käimist wastajega täiesti, waid ainult osalt. Näituseks lastakse töölisti talle tööd edasi teha, aga tema kaupasid ei osteta. Neid boikoteeritakse, ja mitte isikut. Kui boikoteeriti Jirimaal talusid, kust rentnikud ülekohtuselt wälja oliwad aetud, see on, neid ei lubatud rendile wõtta. Kui kuulutawad Wenemaal semstwo ametnikud wahel arsti ja muid kohtasid boikotti alla, kui nad semstwo walitsusega wastamisi on läinud. Saksamaal keelawad sotsialdemokratliked ühijused oma liikmetele ja sõpradele wõdrastemajades käimise ära, kes nende wastu wae-nulised on. Niijamati ka kaupmeeste ja wabrikantide kauba ostmise, kes oma töölistega halwasti ümber käiwad. — Boikotiks nimetati ka seda, kui mõni erafond Wenemaal esimestest riigiwolikogogu walimistest 1906 a. oja ei wõtnud.

Boy-Ed, Ida, Saksa naiskirjanik, sünd. 1852, Lübecki kaupmehe Boy abikaasa. Kirj. uudisjuttusid ja romanisid.

Boyer (l. boajee), Jean Pierre (1776—1850), Haiti wabariigi president (1818—43).

Boyle (l. böil), Robert (1627 kuni 1691), Inglise looduseuurija

ja miiskateadlane, leidis (1660) n. n. B. je aduse üles. Selle seaduse järel on gaasi kogu (volumen) ja rõhumise jaadus (pro-
dukt) muutmata.

Brabant, endine hertjogriik Ma-
dalmaal; langes j. ajal, kui Belgia
iseiseiswaks kuningriigiks sai, kahte
jaku: Põhja-Brabant ja Lõuna-Brabant. Põhja-Brabant (5128
rfm. juur, 560,060 in.) on Hol-
landi päralt. Tema päälinnaks on
Herzogenbusch. Lõuna-Brabant (328 rfm. juur, 1,280,000 in.)
on Belgia päralt. Päälinn: Brüssel.

Braça, pikkusmõõt Hispanias ja
Portugalias. Hispanias = 1,7 m;
Portugalias = 2,2 m.

Bracelet (l. braslee), käewõru,
käärõngas.

Brachvogel, Emil, (1824—78),
Saksa kirjanik. Kirj. näitemängusid,
romaniisid jne.

Brachy (Gr. k. l. brahhi), lühike.
Brachy-cephale (Gr. k. l. brahhi-
tsefaale), lühike-pää (j. o. niijugune
inimese pää, mille laius pääluu pik-
kusest üle 80% on).

Braddon (l. brädd'n), Mary
Elizabet, Inglise naiskirjanik,
jnd. 1837 Londonis; on kirjutanud
hulga põnewaid romaniisid.

Bradford (l. bräddförd), 1) linn
Inglismaal; 282,000 el. 2) linn
Amerika Ühisriikides, Pennsylvania
riigis; tähtjas kiviõli ladu-
koht.

Bradley (l. bräddli), James
(1692—1762), Inglise täheteadlane,

oli Greenwichi tähetorni juhataja;
leidis (1727) valguse-aberrationi üles.

Braga, Joaquim, Theophilus
Fernandes, Portugalia
kirjanik, jnd. 1843, on kirjanduse prof.
Lisabonis. Kirj. luuletusi, ajaloo-
lisi ja mõteteaduselisi kirjatöösid.

Braganza, linn Portugalias

Braganza, Portugalia kuninga ju-
guwõja. Selle juguwõja liikmed wa-
litsejwad Portugalias 1640—1853
ja Brasílias 1822—89. — Portu-
galia troonipärija kannab B.-hert-
jogi auunime.

Bragi, (Skandinawia muinasusud)
keele ja luulekunsti jumal.

Brahe, Tycho, täheteadlane,
jnd. 1546 Knudstrupis (Daanimaal),
fr. 1601 Praga linnas. Tema õpe-
kawa järele, mis 1577 a. ilmus, on
maakera ilmaruumi keskpaigas ja
tema ümber rändawad otsekohe Mer-
kur, Venus ja kuu, kuna teised rän-
dawad tähed (planetid) päitse ning
alles jellega ühes maakera ümber
keerlewad.

Brahestad, wt. Raabe.

Brahma (l. braama), hindude
usuõpetuse järel: maailma looja. —
Brahmanismus, hindude usk.

Brahmaputra, jõgi Ašias, tuleb
Himalaya mägestikust, 2888 km.
pikk; langes Bengali lahte.

Brahms, Johannes (1832
kuni 1897), Saksa helilooja. Kirj.
laulusid, muusikatükisid klaveri ja
koori jaoks jne.

Brahui-mägestik, on Jandia ja Be-
ludshistani wahel.

Braila, linn Rumenias, Donau jõe pahemal kaldal; 58,500 el.

Bramah, Joseph (1749—1814), Inglise mehaniker. Tema on n. n. Bramah luku ja weepressi ülesleidja.

Bramante, öieti Donato d'Angnolo (1444—1514), Italia ehitusmeister ja maaler. Roma linna Petri kiriku esimene ehitaja.

Brandenburg, Preisi maakond, 39,834 rkm. juur, 3,200,000 el. (ilma Berliini linnata). B. langeb kahte valitjuse-piirkonda: 1) Potsdam ja 2) Frankfurt Oderi jõe ääres. Päälinn: Potsdam. — B. on Preisi kuningriigi emamaa, millest see aegade jooksul praeguse suuruseni on kasvanud.

Brandes, Georg, Daani kirjanik ja ilukirjanduseliste toodete arvestaja, sünd. 1842 Kopenhagenis, elas 1877—82 Berlinis, on nüüd prof. Kopenhageni ülikoolis. Tema tähtsam kirjatöö on: „Hovedströmningarn i det 19-de Aarhundredes Literatur“ (19 aastajaja kirjanduse pääwoolud).

Brandt, Friedrich, Eesti wäljaskirjamees, sünd. 1830 Sepi mõisas Tallinnamaal, oli 1847—68 Sepi walla koolmeister ja kohtu ning magasi-aida kirjutaja, pidas pärast seda 7 aastat kõstriametit, esitaks Nõwal, pärast Riistil, muutis 1875 Tallinnasje elama, kus ta raamatukõitmise tööga (wahete wahel ka kirjatööd tehes) kuni jurmani (1890) end elatas. B. on Eesti keeles suure hulga niihästi waimuliku kui

ka luulelise-sifuga raamatuid kirjutanud.

Brandy (Ingl. f. l. brändi), põletatud wiin.

Brant, Sebastian (1458 kuni 1521), Saksa kirjamees, oli Straßburg'i linna syndikus ja nõunik. Kirj. pilkelaulu „Das Narrenschiff“ (narri laew).

Branting, Karl Hjalmar, Rootsi sotsialdemokratia juhataja ja juur kõnemees, sünd. 1860. a., kooliõpetaja poeg, täheteaduse tundja. Sakkas 1884 a. ajalehte wäljaandma ja sotsialismuse hääks kihutusetööd tegema ja ajutas 1889 sotsialdemokratilise erakonna. 1896 waliti ta esimese sotsialdemokratina jaadikutekogu liiknieks.

Braßilia, ühis- ehk föderatiwiline wabariik L.-Amerikas; 8,361,350 rkm. juur, 18,100,000 in. B. on juuremalt jaolt kiltmaa, ainult põhjas ja kirdes on lagendikud. Mägese tikud: Serra Geral, Serra do Espinhaço, Serra do Mantiqueira, Serra de Tabatinga, Serra Azul, Serra do Mar ja Serra Tumacumaque. — Mäed: Itacolumi, Itambe ja Itatiaiosju. — Jõed: Amazoni jõgi oma harudega (pahemalt poolt: Jarupa, Rio Negro, paremalt poolt: Purus, Madeira, Tapajós, Xingu ja Tocantins), San Francisco, Uruguay, Paraná, Paranahyba, Parahyba, Paranapanema, Uguazu ja Paraguay. Klima on suuremalt jaolt termisele kujukit. B-s on 2 aasta-aega: kuiv- ja wihmaeeg. Saas

Du jed: puuwill, kallid kiivid, wärwipuu, sulb, nahad, kohwi, kaffee, kausihulk, tubak, thee, willad ja juhkur. Elanikud: Elanikkudest on 40% walged, 32% mestitsid, 14% neegrid ja mulatid ja 9% indianlased. Ustl. Suurem jagu elanikkudest tunnistawad katoliku usku. — Elanikkude pää-elutoimetused on: põluluharimine, karjakaswatamine, mäetöö, kauplemine ja tööstus. Päälinn: Rio de Janeiro. — Riigi korraldus: Brasilia põhjuseadus on Ühisriikide põhjuseaduse järel tehtud. Selle järel on B. riikide ühjus, kus 20 riiki ja 1 päälinna ringfond on. Riigid on iseiseiswad. Hääleõigus neis ja ühjukses on meestel, kes lugeda ja kirjutada oskawad. Täisõiguselisi kodanikke ei ole rohkem kui 4 saja elaniku kohta. President (üskitus riigis kuberner) walitakse hääleõiguseliste kodanikkude poolt. Tema nimetab ametnikud ja kohtunikud. Seadusi annawad saadikutekogu ja senat, kes mõlemad kodanikkude poolt otjekohese hääleandmisega walitakse. Nii seisab paberil. Aga tööpoolest ei wõta kodanikud walimistest palju osa, ja walitus ja sõjawägi teewad, mis nad ise tahawad. Presidendil ei ole õigust parlamenti laiali saata, aga ta teeb jeda takistamatalt.

Brassica napus rapifera, wt. kaalikas.

Brassica oleracea, wt. kapsas.

Bratianu, Joan (1822—1861) Rumenia poliitikamees. Wõttis Wala-

hei mäsjust 1848 a. oja, mis järel ta wäljamaale põgenes. Sai pärast wabameelse eraõnna juhatajaks, oli 1876—1888 (pääle paari kuu 1881 a., kus ta wend Demeter walitses) pääminister ja pani palju parandusi maksma. Tema walituse ajal sai Rumenia iseiseiswaks kuningriigiks.

Bratsche ehk **alto-viol**a, wiul tenori helide mängimiseks. Temal on neli keelt, nimelt: c, g, d, a. Neist keeltest on c ja g windi wõrt madalama heliga kui wiulil basši keel, kuna kolmel kõrgemal keelil just need sa.nad helid on, mis wiulil kolmel madalamal keelil.

Braun, Alexander (1805—77), Saksa taimeeadlane, oli prof. Berliinis. Kirj. hulga kirjatoõsid taime wälimise kaju teaduse ehk morfologia üle.

Braunschweig, hertsogiriik Põhja-Saksamaal, 3672 rkm. juur, 885,958 in. Saadused: süsi, metallimulad (ärtsid), lina, humalad, naerisuhkur, tubak. B. langeb kuude kreisfi. Päälinn: Braunschweig, kus pääle 137 tuhanda el.

Braunschweig, uus, Inglise maa-fond (prowints) Kanadas (P. Ameerikas), 73,100 rkm. juur, 332,000 in. Päälinn: Fredericton.

Bravo (It. f.) 1) tubli, wahwa; 2) mõrtsukas.

Bravour (Pr. f. l. bravuur) wahwus. — **B-tüff** ehk **B-Aria**, muusikatüff, mille ettekandmine iseäralist tehnilist osawust nõuab.

Brayera anthelminthica, puu

rosacacade jugukonnast, kaswab Abes-
jintias ja saab kuni 20 m. kõrgeks.
Tema purpurpunastel õitel (flores-
cusso) on vastik lõhn; neid tar-
witatakse hää tagajärjega arstiro-
huks lai-usfi vastu.

Brazlaw, kreisilinn Podolia kubere-
mangus, Bug'i jõe paremal kaldal;
umbes 8000 el.

Brazza, Peter, frahw Sa-
vornan, Afrikaraisija, ind. 1852
Romas, astus 1868 Prantsuse mere-
wäe teenistusesse, läks 1875 Afrikasse;
ajutas 1880 Brazzaville (l. brats-
jawiill) ja ama Kongo jõe äärde ja
oli 1886—94 Prantsuse Kongo-maa
kindralkuberner.

Brazza, kõige suurem jaar Dal-
matia jaarestikus, 396 rfm. suur.

Bredihin, Teodor Fedoro-
witj, (1831—1904) Wene tähe-
teadlane. Oli Moskwas ülikooli tä-
heteaduse prohvessor ja 1890—95
Pulkowa tähetorni direktor.

Brehm, 1) Alfred Edmund
(1829—84), Saksa looduseteadlane,
reisij 1847—52 Afrikas, 1856 His-
panias, 1860 Norramaal, 1862 Bo-
gosemaal; oli eisteks looma-aria direk-
tor Hamburg'is ja 1867 a. jaadif
Berlini aquariumi juhataja. Kirj.
„Illustr. Thierleben“ (Piltidega kau-
nistatud loomade elu) jne. 2) Paula,
Geesti naislaulja.

Breitenfeld, küla Saksi kuning-
riigis, Leipzigi linna lähedal. Siin
peeti 17. aastajaja keskelt faks juurt
lahingut Rootsi kuningaga ja Saksa
keisri sõjavägede wahel. Esimejes

lahingus (1631 a.) wõitis Rootsi ku-
ningas Gustav Adolf, teises (1642 a.)
Rootsi kindral Torstenjoni keisri sõja-
wäed.

Breitkopf, Johann Gott-
lieb Emanuel (1719—94), uue-
ma aja nooditrüki ülesleidja.

Bremen, waba Hansalinn ja Saksa
wabariit Wezer'i jõe alam-jooksu
ääres; 256 rfm. suur, 263,440 in-
wabariigi päralt on: 1) Bremen'i
linn ja 2) Bremerhaven ja Begejack.
B. linn, Wezer'i jõe ääres, on kuu-
lus oma kauplemise ja tööstuse poo-
lest. Linnas elab pääle 200,500 in. —
Riigi korraldus: Bremen on,
nagu Hamburg ja Lübeck, wabariit
ja Saksa riigi liige. Aadelit ja aui-
tähtesid ei ole jälle olemas. Seadusi
annawad kodanikkude-koda (Bürger-
schaft) ja senat, wiimane on ühtlasi
ka walitsus. Kodanikkude-koda wali-
takse üleüldise walimiseõiguse põhjal.
Senatorid walitakse kodanikkude-koja
poolt eluajaks. Senat walib oma
liikmete keskelt faks pürjermeisterit,
kes riigivalitjust järke mööda juha-
tawad.

Bremeni Adam, w. Adam v. Bre-
men.

Bremer, Frederika (1801—65),
Soome naiskirjanik. Kirj. Rootsi
keeli juttusid ja reisikirjeldufi.

Bremerhaven, linn Bremen'i wa-
bariigis, Wezer'i jõe suus, 21,700 el.,
Linnas on laewa-paranduste-kojad
(dock'id), ka kõige suuremate laewade
jaoks.

Brenner, Richard (1833—74).

Hariduse sõnaraamatu

otstarbe on tähestikulises korras kõigist maailma teaduse-harudest õpetust pakkuda, nagu: ajalooist, arstiteadusest, kasvatuseadusest, kirjanduse-ajalooist, kunstist, kunstide-ajalooist, iluteadusest (aesthetikast), taubanduseadusest, lahutuseteadusest, looduseadusest, maadeteadusest (geografiast), maateadusest (geologias), muinasteadusest, matemaatikast, muusikast, mõttetarkusest, põllutööteadusest, rahva-majanduseadusest, sõjateadusest, täheteadusest, usuteadusest, viisikast, õiguseadusest jne. jne.

Raamatu siju seletuseks on umbes **500 piki, 50 mitmewärvilist maade-kaarti, Weneriigi kubermangude-kaardid ning täielik, mitmewärwiline Eestlaste maa ja Wenemaa kaart** ja tähtsamate kodumaa-linnade plaanid.

Raamat ilmub umbes **25 wihus**; iga wihk on 64 weergu (2 poogn.) juur. Hind iga wihu eest **25 kop.** Ilmumine kestab umbes 2 aastat.

Etteellijad, kes raha ära maksawad, saawad terve raamatu 350 kopika, posti kaudu 4 rbl. eest.

Etteellimistega palutakse rutata, jesi et raamatu hind edaspidi hästi kallimaks saab tõstetud.

Lootes, et Eesti rahwas jellest tähtjast kirjanduselijest tootest rohkesti oja wõtab, jääb

Auusustajega

P. Schmidt'i

raamatukaupl. Tartus, Kaubahoowis nr. 3.

Tellimise adresse: Книжный магазинъ П. Шмидта, Юрьевъ, Лифл.

P. SCHMIDT'I

raamatukaupluse kulul on ilmunud:

Uleüldine ajalugu.

Wana-, kesk-, uus- ja kõige uuem aeg.

Kirjutanud

Dr. hist. K. O. Lindequist.

Raamat on 21. wihus, suures kaustas, mitmesaja pildiga kaunistatud. Iga wihk on 64 lehel. suur.

Et seda raamatut igaühele kättejaadawaks teha, on hind hästi odaw määratud, ja maksab iga wihk ainult **25 kop.** — Kõidetult on raamat kahes ojas: **I. oja: wana- ja kesk-aeg; II. oja: uus- ja kõige uuem-aeg.** Hind kõidetult kahe oja eest lihtkõites **6 rbl.**, ilukõites **7 rbl.**

Ajalugu on kõige rikkam õpetuse-hallitas ja huwitawam teadus, mis näitab, kuidas inimesejuo haridus on alanud ja kuidas rahwad aastatuhandate jooksul hariduse teel on edenenud. Pääle riikliste olude jutustab eelolew ajalugu ka sellest, kuidas teadus, kunst, ühiskonna-elu, käsitöö ja kaubaandus ford-foorralt ifka kõrgemale järjele on tõusnud.

Eelolewas ajaloos on ka Eesti ja Soome jügarahwa ajalugu laiemalt kirjeldatud.

Nüüdsele ülitähtsal ajalärgul, mil meie rahwa elu ja olu wiimaste Wene riigi sündmuste tõttu wägewasti on muutunud, on ajaloo tundmine igaühele wäga tarwilik asi. Eesti ajalugu jutustab meile riigi- (politika) ja ühiselu- (sotsiaal) olude arenemisest ja selgitab meie filmi olemist arusaamihele, tulewitule ettewalmistamiseks. Sellepärast peab igaüks, kes awalistes asjades kaaja tahab kõnelda, tingimata ajaloo-käitu tundma. — Suur kirjamees Schiller nimetab ajaluga „maailma kohtumõistjaks“. — Pääle selle on aga ajalugu terwele inimesejuole seda, mis üffitule inimesele tema elukäigul suure maewaga kogutud eluõpetused on, i. o. e l u k o o l. Õpitaagu siis a j a l u g u t u n d m a! Sellets on nüüd täielise üleüldise ajaloo inimuse läbi ka Eesti keeleski wõimalus.

Kes raamatu hinna rahas ehk markides sisse jaadab, sellele jaadetakse raamat kätte.

Tellimise adress: П. Шмидтъ, Юрьевъ, Лифл. губ.
Каукашова ул. 3.

Ed. Bergmann, Tartus.